

IVRE

32

PRINCIPIIS

EVANGELICI

CIRCA DIVORTIA

QUAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO

SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

DOMINO CAROLO,

PRINCIPE BORUSSIAE, MARCHIONE

BRANDENBURG. reliqua

IN REGIA FRIDERICIANA,

DIRIGENTE

DOMINO

VSTO HENNINGIO BÖHMERO,

ICTO, REGIAE MAI. CONSILIARIO AVLICO,

PROFESSORE IURIS ORDINARIO,

PRO SVMMIS IN VTROQUE IVRE HONORIBVS

ET

PRIVILEGIIS DOCTORALIBUS

OBTINENDIS,

IN AVDITORIO MAIORI,

Ad d. XXI. Septembr. MDCCXV.

PUBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTIT

A V C T O R

IOANNES FRIDERICVS Käyser

GIESSA - HASSVS.

58700 (4)

JOANNES FRIDERICVS
IN AVDITORIO MAIORI
DOCTOR ABIBVS
DOMINO
IN REGIA FRIDERICIANA
PRINCIPIS BORVSS
OMNINO
SERENISSIMO PRINCIPIS AC DOMINO
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
CIRCA DIVORTIA
EVANGELICI
ORIPIS
IVRE

DISSERTATIO IVRIDICA

D E

IVRE PRINCIPIS
EVANGELICI CIRCA
DIVORTIA.

CAPVT I.

De fati doctrinae de diuortiis.

§. I.

DIUORTIVM hoc loco nobis est *matrimonii legitime contracti, (Et concubitu plerumque consummati,)* ob iustas causas, utroque coniugum superstite, Magistratus autoritate facta dissolutio. Unde nec de nullitatis declaratione, quae ab initio matrimonii adfuit,

Divortii definitio.

nec de *semiplena separatione*, quae dicitur, quoad *thorum & mensam*, ex professo nunc erimus solliciti,

A

§. II.

*Iure naturae
diuortia non
sunt prohibi-
bita.*

§. II. Sicut matrimonia, si secundum regulas iustitiae naturalis spectantur, sua natura, nec perpetua sunt, nec prorsus temporaria, quia vtrumque principaliter a conditione pacti matrimonialis dependet: Ita diuortia eodem iure naturali nec prohibita, nec praecepta, sed medio quasi loco inter licita referuntur. Apposite Imperator in *Nov. XXII. c. 3. In rebus humanis, inquit, quicquid ligatur, solubile est.* Et dein: *distrahuntur itaque in vita contrahentium matrimonia alia quidem &c.* Vt autem vel mutuo dissensu a societate coniugali recederetur, vel altera quoque parte inuita, ob iustas causas, a coniuge diuerteretur, hoc gentium mores ex natura societatis humanae tantum non omni aevo approbarunt, nisi quod in ciuitatibus cura Magistratus propter decorem bonumque publicum, & familiarum, causae diuortiorum quandoque deprehendantur paulo esse restrictae.

*Nec moribus
Gentium.*

Hebraeorum.

§. III. Nam diuortiorum vsum iam apud Antediluvianos obtinuisse obseruat SELDENVS de *I. N. & G. iuxta disciplinam Hebr. L. 5. c. 9.* Apud Hebraeos, quamdiu *ἡγεμονίᾳ* regerentur, lege sacra *Deuter. XXIV.* maritis diuortia, certis quibusdam obseruatis requisitis, iustis de causis, permessa erant, teste IOSEPHO *Antiq. Ind. Lib. XV. c. 2.* quod ipsum sub *Regum* quoque & *Iudicam* regimine fuit continuatum. Nec illicitum fuit vxoribus, ob graues causas in foro agere, quo mariti ipsas cum dote dimitterent. SELDENVS de *I. N. & G. iuxta discipl. Hebr. Lib. V. c. 2. 7.* & de *Vxor. Heb. Lib. III. c. 17. 18. 19. 22.* conf. BUXTORF. de *Sponsal. & diuort.* De eo tantum Iudaeis dubitatum fuit, an ob quamcunque displientiam diuertere ab vxore liceret, an vero tantum ob iustam & grauem causam, κακὴν αἰτίαν seu turpitudinem? adeo vt in diuersas sectas Doctores super hac quaestione abierint, Hillelianorum scilicet & Sammaeorum, quorum haec non nisi grauem causam: illa vero indulgentior maritis, quamcunque displientiam admittebat.

Et

Et cum Pharisei plerumque Hillelianorum opinioni adhaerent, quamvis minus rationali, factum est, ut super eadem quaestione a Phariseis interrogatus Saluator, in famoso textu *Matth. XIX, 9.* Schammai sententiam haud obscure approbarit. SELDENVS de *Vxor. Ebr. Libr. III. c. 23.*

§. IV. Apud Graecos quoque diuortiorum licentiam fuisse nullum est dubium. *Graecorum.* v. ALEXAND. ab ALEXANDRO *L. IV. c. 5.* IOSEPH SCALIGER. *Animaduers. ad Euseb. n. 20.* Apud Athenienses lege Solonis tam vir uxori, quam uxor viro nuncium mittere poterant. Diuertere cupientes ipsi Archontam accedebant, & diuortii libellum apud eum deponebant, docente MEVRSIO in *Themide Attica.* Neque hoc per *procuratorem* fieri licuit, cuius instituti rationem ex PLVTARCHO inquit PFEIFFER *Antiq. Graec. L. IV. c. 23.* Erat autem Archontis, sortiri iudices, apud quos hac de re disceptaretur, an legitima esset, nec ne diuortii causa? illo probato, matrimonium soluebatur. PFEIFFER. *d. l.* Illud quoque lege SOLONIS cautum erat, ut adulteram in matrimonio retinere marito sub poena haud licuerit, referente MEVRSIO *d. l.*

§. V. Apud Romanos ob leuem quamuis causam a societate coniugali recedere cuius integrum fuit, modo ritus aliqui testesue solennes ad probationem adhiberentur. *Romanorum.* C. Sulpitius Gallus cum uxore diuortium fecisse legitur, quod eam *foris capite nudo conuersatam fuisse* comperisset. Antistius Verus autem, quod cum libertina quadam vulgari secreto fuisset collocuta. Et Sempronius Sophus ideo, quod ludos spectasset se ignorante, uxorem eiecit, ut confirmant PLVTARCHVS in *Comparat. Rom. & Theser*, & in *Problematis Rom.* VALER. MAXIMVS *L. III. c. 6.* Imo summam dici potest, sicut coemptione, usu ac confarreatione Romanis matrimonia solebant contrahi, ita quoque contraria, tum

diffarreatione, tum quoque *captiuitate* seu alia *seruitute*,
 et denique mutuo *dissensu*, seu *bona gratia* eadem dissolue-
 bantur. *Diffarreatio* autem erat *genus sacrificii*, quo *inter*
virum et uxorem fiebat *dissolutio*. *Dicta diffarreatio*, quia
 fiebat *farreo libo adhibito*. Peragebatur vt contrarius actus
 procul dubio a Pontificibus, quemadmodum *confarreatio*
 quoque ab iis peragi erat solita. De solutis *captiuitate* ma-
 trimoniis vid. *L. 6. ff. de diuort. & repud.* Mutuo autem dis-
 sensu seu *bona gratia* dissolui matrimonia adeo naturale vi-
 sum fuit Romanis, *l. 62. ff. de donat. inter vir. et vxor. d. l. 6. ff.*
de diuort. et repud. vt ante *IUSTINIANI Nouellam CXXII.*
c. 10. naturalis haec facultas haud fuerit in dubium vocata,
 vix enim fuit ante *IUSTINIANVM* vel concilium vel Ponti-
 fex quisquam, qui solutum *bona gratia* matrimonium confi-
 xerit. Quin ex ipsa *Nouella allegata* patet, etiam ipsis *IUSTI-*
NIANI temporibus fuisse nonnullos, qui *bona gratia* a con-
 iugio recederent. Caeterum verba solennia erant, vbi spon-
 saliorum vinculo renunciabatur: **CONDITIONE**
TVA NON VTAR. Vbi vinculo nuptiarum: **TVA**
AS RES TIBI HABETO. Item: **TVAS RES**
TIBI AGITO. *Claues* quoque vxoribus ademptae,
symbolum erant *diuortii* frequens, vti & *tabularum* nuptia-
 lium *disruptio*. Et libello item siue tradito, siue per liber-
 tum, vt plerumque, aliumue misso, res solebat transigi,
 qui etiam in acta referri solitus erat, testibus scriptoribus
 antiquitatum Romanarum, conf. *A. GELLIUS Noct. Attic. L.*
IV. c. 13. *SELDENVS in Vxor. Ebr. L. III. c. 27. p. 401.* *AR-*
NISAEVS de Iure Connubiorum c. 6. sect. 3. *PETR. GRE-*
GOR. THOLOSANVS Lib. IX. Syntagm. c. 15. Hinc tam
 crebra fuerunt vxorum a viris *diuortia*, vt foeminae non
 consulum numero sed maritorum annos suos computaue-
 rint, teste *SENECA L. III. de benef. c. 16.* Tradit ut qui-
 dem teste *A. GELLIO L. XV. Noct. Attic. c. 20.* Romanos diu-
 a *diuortiiis* abstinuisse, quod alii ad quingentos & viginti tres
 an-

annos extendunt, quia hoc ipso anno Sp. Carbilus Ruga primus Romae uxorem dimisisse legitur: vid. A. GELLIVS *Lib. IV. c. 3.* VALER. MAXIMVS *L. II. c. 1.* Iuxta alios intra sexcentos annos nullum apud Romanos reperiri diuortium testatur SELDENVS *de Vxor. Ebr. L. III. e. 19.* conf. CVIACIVS *Obs. I. c. 39.* Sed & alii intervallum illud faciunt trecentorum & triginta annorum. Hoc quicquid sit, nobis perinde esse potest, quibus sufficit nosse, ante CHRISTI natales diuortiorum licentiam in toto Imperio Romano fuisse permissam.

§. VI. Apud primitivos autem Christianos probabile quidem est, quamdiu in fidei simplicitate & amoris puritate permanerunt, non secus ac apud Patriarchas, solius virtutis pietatisque studio diuortia non adeo fuisse frequentata. *Sacramento se obstringere solebant*, inquit PLINIVS *Epist. 97. Lib. 10. ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent.* An cum sinceris his & simplicibus Christianorum moribus facilis pacti matrimonialis solutio conciliari possit, cuilibet iudicare facile potest, imprimis cum nec propter Gentilem superstitionem a marito uxorem debere divertere moneat PAVLVS *1. Cor. VII.* Mox tamen scena videtur paulo esse mutata. Ita IUSTINVS Martyr, qui ad ann. Christi CL. claruit, in *apologia pro Christianis prima*, recenset, uxorem christianam, pietatis causa, marito infideli & flagitioso repudium misisse. Sic ille: *Postquam Alexandriam profectus maritus, multo deterior factus esse dictus est, foemina, misso illi, qui apud vos dicitur, repudii libello, ab eo sic seiuncta est.* IUSTINVS missum a foemina marito repudii libellum minime reprehendit; reprehensurus sine dubio, si quid Christianorum disciplinae contineret contrarium. Idem fecit S. THECLA, sequioris sexus protomartyr, dicta Thamiridis, in Iconio sponsa & PAULI Apostoli discipula. Nuptias noluit viri alias clarissimi, sed Christianismum, & ipsum PAVLVM acerbius de-

testantis, sponfalibus renunciauit, quibus sc. ipsum inierat matrimonii vinculum, si vera sunt, quae refert BASILIUS Seleuciensis Episcopus, *de Vita Theclae L. 1.* Haec ipsa apud veteres Christianos diuertendi licentia postea magis magisque fuit extensa, & in foro citra dubium eundem habuit effectum, quem habuit apud Romanos, sub quorum Imperio vixerant.

*Constantini
M. temporibus
primum coe-
pit restringi
diuortiorum
licentia.*

§. VII. Quia vero leges antiquae Romanorum diuertendi licentiam nimis laxauerant, & haec ipso seculo IV. quo Imperatores Christo fidem dare incipiebant, adhuc obtinebat, e re visum fuit, illam paulatim ad iustos redigere terminos, et certis tantum de causis diuortia permittere, quod non tantum subditis, qui gentilia sacra colebant, sed ipsis quoque Christianis praescriptum fuit. Videlicet primus CONSTANTINVS M. ad annum Christi CCCXXI. arbitrariam illam diuertendi licentiam ita restrinxit, vt foemina marito demum ob homicidium, crimen medicamentarium & sepulchrorum dissolutionem; maritus vero foeminae tantum moechae, medicamentariae & conciliatrici diuortium dare potuisset. Verba Constitutionis in *Cod. Theod. l. 1. de repud.* haec sunt: *Placet mulieri non licere propter prauas suas cupiditates marito repudium mittere, exquisita causa, velut ebrioso aut aleatori, aut mulierculario, non vero maritis per quascunque occasiones uxores suas dimittere; sed in repudio mittendo a foemina haec sola crimina inquireri, si homicidium vel medicamentarium, vel sepulchrorum dissolutorem maritum suum esse probauerit, vt ita demum laudata omnem suam dotem accipiat. Nam si praeter haec tria crimina repudium marito miserit, oportet eam usque ad aciculam capitis in domo mariti deponere, & pro tam magna sui confidentia in insulam deportari. In masculis, etiamsi repudium mittant, haec tria crimina inquireri conuenit, si moecham, vel medicamentariam vel conciliatricem repu-
diare*

diare voluerit. Nam si ab his criminibus liberam eiecerit, omnem dotem restituere debet, & aliam non ducere: quod si fecerit, priori coniugi facultas dabitur, domum eius inuadere, & omnem dotem posterioris uxoris ad semetipsam transferre pro iniuria sibi allata. Notatu sane dignum est his ipsis temporibus Patres Nicaenos plerosque adhuc in viuis, & primarios inter eos ipsi Imperatori a consiliis fuisse, quorum iudicio forensi ac ferme soli is pleraque permiserat, & tamen non constat, eum a patribus circa licentiam diuortiorum taxatum fuisse.

§. VIII. Post CONSTANTINUM M. haec diuortiorum restrictio velut firmata fuit ab HONORIO, THEODOSIO minore, & CONSTANTINO Augustis, EVSTASIO & AGRICOLA Consulibus seu anno CHRISTI ccccxxi. ut liquet ex *l. 2. C. Theod. de repud.* Anno autem ccccxxxix. a THEODOSIO & VALENTINIANO III. Constantiniana illa & Honoriana constitutio iterum abrogata, iusque, quod ante eos obtinuerat, liberius diuertendi plane restitutum, quod ex eorum *Nouellis Tit. 17.* apud SELDENVM de *Vxor. Ebr. p. 416.* liquet. Altera horum Imperatorum, sed paulo restrictior constitutio occurrit in *l. 8. C. de repud.* Circa annum CHRISTI ccccxcvii. ANASTASIUS AVGVSTVS legem tulit de repudio ex *communi coniugum consensu* & citra aliquam causam, quae occurrit in *l. 9. C. de repud.* Ad annum Christi dxxviii. prima prodiit IUSTINIANI Imperatoris circa diuortia Constitutio, sub annum eius regiminis secundum, quae extat in *l. 10. C. de repud.* & in *l. 11. c. eod.* Praeterea eiusdem hac de re extant quaedam Nouellae, ut *XC. c. 2. Nou. CXIV. praefat. & c. 1. Nou. CXVII. c. 8. 9. 10.* vbi notabile est, quod in *d. c. 5.* quia vero, ait, plurimas in veteribus & nostris legibus inuenimus causas, ex quibus facile nuptiarum solutiones fiant, ea causa prospeximus ex his abscindere aliquas, quae nobis indignae ad soluendas nuptias visae sunt, & eas solummodo no-

Post Constantinum M. in Oriente.

minatim praesenti inferere legi, pro quibus rationabiliter potest siue vir siue mulier repudium mittere &c. Ipse Imperator his verbis notat frequentem diuortiorum vsus apud *Orientales* vsque ad tempora Justiniana. Post Justinianum *IUSTINVS* statim sub initiis Imperii sui anno Christi *DLXVI.* restituit licentiam *mutuo dissensu* a coniugio recedendi per *Novellam CXL.* vid. *SELDENVS* de *Vxor. Ebr. L. III. c. 28. p. 421.* Post Justinum nullae aliae deprehenduntur leges circa diuortium latae per annos quasi trecentos quadraginta, i. e. vsque ad *LEONEM* Philosophum, qui sub annum Christi *DCCC.* iam floruit. Hujus autem extant *Novellae CXL. & CXII.* quibus praeter alias causas, *furor* quoque *coniugis superveniens* matrimonium solvere censetur, si nempe *vxor* per triennium, *vir* autem per quinquennium malo hoc tenerentur. Quod pariter *NICEPHORVS* Botoniates postea constituit. vid. *Constitutiones Imperat. a Bonofidio editae. Libri quoque Basilici,* qui a *LEONE* Caesare & *CONSTANTINO* fratre compositi sunt, ommissa *Justini* *Novella*, de diuortio ex *mutuo dissensu* licito, *IUSTINIANI* leges κατὰ πόδα sequuntur, ac plures adeo diuertendi causas admittunt. Anno *CHRISTI DCCCLXX.* floruit *PHOTIVS* Patriarcha Constantinopolitanus. Is in *Nomocanone Tit. 13. c. 4.* ius, quale diximus, de diuortiiis, eiusque causis variis Caesareum ostendens, ait: *ex Consensu per conventionem coniuges posse solvere matrimonium, olim dictum, sublatum est autem ab CXVII. Novella, Erursum ab Justino Imperatore est renovatum.* Verba *PHOTII* allegat *SELDENVS* d. l. c. 29. p. 423. Dum autem *PHOTIVS* nullam aliam & recentioram mutationem memorat, sequitur, his ipsis quoque temporibus *Jus Caesareum* circa diuortia apud *Orientales* obtinuisse, & quidem paulo liberius, quam sequioribus seculis. Circa annum Christi *MLXX.* floruit *MICHAEL ATTALIATA*, Proconsul & Judex. Hic iussu *MICHAELIS DUCAE* Augusti *πείνημα νομικόν ἢ πραγματικόν,* opus iuridicum seu pragmaticum,

cum, in quo, ubi de diuortio agitur, *mutui dissensus* nulla quidem fit mentio, sed expresse insistitur Nouellis IUSTINIANI, & duae praeterea adduntur diuortiorum causae nouae, quae ibi ἀπερχία τῆς κοίτης, lecti cessatio & ἡ κρησά, confura appellantur. Et in hoc statu sine dubio mansit ius circa diuortia Caesareum in Oriente, usque ad recentiora Christiani imperii tempora.

§. IX. Apud Occidentales ante CAROLVM M. ius ^{In occidente} diuertendi satis fuisse amplum, probant formulae libelli repu- ^{ante Caro-} ^{lum M.} dii apud MARCOLPHVM Monachum, qui sub annum CHRISTI DCL. CLODOVAEO II. seu DAGOBERTI filio Rege vixit. In eius *Lib. II. formularum Cap. 19.* sequens de libello repudii formula praescribitur: *Idcirco, quia inter illum & coniugem suam, non caritas secundum DEUM, sed discordia regunt, & ob hoc conuersare minime possunt, placuit, utriusque voluntatibus, ut se a consortio separare deberent, quod ita & fecerant. Propterea & has epistolas uno tenore conscriptas inter se fieri & affirmare decreuerunt, ut quicquid unusquisque ex ipsis de semetipso facere voluerit, absque repetitione socii sui liberam habeat potestatem, & nullam requisitionem, neque ipsius in caput, neque vlla qualibet persona exinde habere pertimescat. Quod qui contra parem suum vel contra alium quemcunque hominem ullam repetitionem facere conauerit, partibus illius contra cui litem intulerit, sol tantos componat, & sua repetitio nullum obtineat effectum; sed unusquisque ex ipsis per hunc libellum repudii eorum manibus roboratum, omnique tempore quieti valeant residere. Alia extat formula apud eundem Cap. 30. Dum & inter illum & coniugem suam, non caritas secundum DEUM &c. decreuerunt, ut unusquisque ex ipsis, siue ad seruitium DEI in monasteriis, aut copulae matrimonii sociare se voluerit, licentiam habeat, & nullam requisitionem ex hoc de parte proximi sui habere non debeat. Si quis vero aut aliqua pars ex ipsis hoc emutare, aut contra*

B parem

parem suam repetere voluerit, inferat pari suo auri libram
 1. & ut decreuerunt, a proprio consortio sequestrati, in ea,
 quam elegerint, parte permaneant. Eadem fere formula
 legitur in formulis veterum solennibus a Friderico LINDE-
 BROGIO e regia Gall. Bibliotheca editis *Leg. Antiq. Tom. II.*
form. 84. p. 1060. THEODORICI Ostrogothorum Regis
 in Italia edictum de causa diuortii triplici, qualis a Constanti-
 no relata, allegat SELDENVS in *Vxor. Ebr. L. III. c. 30.* Re-
 gnauit autem THEODORICVS in Italia proximis ante Iu-
 stinianum annis seu ANASTASIO & JUSTINO maiore Cae-
 saribus. i. e. sub anno Christi D.

*Seculo Caroli-
 no ius diuor-
 tiorum paulo
 immutatum,*

§. X. Seculo vero Carolino, & quod Imperii Ca-
 rolini initia secutum est, inolescere coepit eiusmodi ius
 diuortiorum, vt non tam iuxta *leges Imperantium* ac pri-
 stinos populorum mores, quam *canones Pontificios & Theo-
 logorum Patrumque sententias*, aut eorundem saltim loquen-
 di formulis coeperit exerceri, quod satis liquet ex diuortio
 LOTHARII & TETBERGAE ann. DCCCLXI. fornicatio-
 nis ante sponsalia commissae causa aut obtentu, apud GOL-
 DASTVM *Constit. Imper. Tom. II. p. 27.* de quo fusius agit
 HINC MARVS Rhemenfis Archiepiscopus, & SIGONIVS
 de *Regno Italiae L. 5.* BARONIVS *Tom. V. ann. 862. & seq.*
 Scilicet consultum videbatur Imperatoribus hoc seculo &
 prudentiae politicae regulis conforme, vt ad stabiliendum,
 quod nouiter acquisiuerant, imperium, Pontificum ser-
 mone loquerentur, in materia cum primis, quae quamplu-
 rimis Patrum sententiis & conciliorum decretis roborata,
 apprime erat ad palatum aulae Romanae composita. Hinc
 in *Capitular. CAROLI & LUDOVICI Lib. I. Cap. 43. & Lib. 6.*
c. 55. e concilio Africano repetitus Canon: *nec uxorem a
 viro dimissam alium accipere virum, viuente viro suo, nec
 virum aliam accipere uxorem viuente uxore priore.* Pa-
 ria habentur in *Legibus Longobardorum L. 2. Tit. 13. cap. 4.*
 vbi occurrit LOTHARII Imperatoris Ludouici Pii filii lex

*Saltem lo-
 quendi for-
 mulis.*

circa annum 840. *Nulli licere excepta causa fornicationis adhibitam sibi uxorem relinquere, & dein aliam copulare.*

§. XI. In praxi tamen hoc seculo adhuc ex aliis quoque quam adulterii causis diuortia fuere permilla. *In praxi tamen liberior fuit diuortiorum licentia.* Sane enim ipsum CAROLVM M. legimus BERTAM VXOREM, DESIDERII Regis Longobardorum filiam, quam duxerat, post annum repudiasse, incertam qua de causa, & aliam duxisse, sc. HILDEGARDAM Sueuam, e qua posteros suscepit. *AIMON. histor. Francic. lib. 4. c. 68. EGINHARDVS in Vita Caroli M. IVO in Panormia lib. 7. tit. de adulterio. Conf. ALBERICVS GENTILIS de nuptiis L. 6. c. 4. Et quoties propter impotentiam virum vxor dimiserat, fas ei fuit aliam accipere. Capitular. CAROLI & LVDOVICI L. 6. c. 55. Soluebantur praeterea matrimonia cum seruis aliisque peregrinis Gentibus inita. CAROLVS Caluus in Capitular. capit. XXX. quod inscribitur: Quando Lotharius ad osculam receptus est: Si de istis partibus (Galliae) in illis partibus (Nortmannorum) foemina maritum aut maritus foeminam accepit, illud coniugium, quia non est legale, neque legitimum, sicut Leo in suis decretis, & Sanctus Gregorius in suis epistolis monstrant, dissoluatur, & cuius fuerit vir vel foemina, mancipium suum quaeque potestas recipiat, & suae potestatis homini coniungere faciat, & si infantes inde nati sunt, secundum legem & antiquam consuetudinem nostram infantes matrem sequantur. In illis autem regionibus, quae legem Romanam sequuntur, secundum eandem legem fieri exinde decreuimus. Scilicet diu obtinuerat, vt seruorum, adeoque etiam, qui seruilis haberentur conditionis, matrimonia, saltim dominis inuitis inita, aut cum libera persona contracta, dirimerentur, quod postea, licet etiam Canonibus vetitum, Caus. 29. qu. 2. haud parum fuit in vsu. vid. JO. VADIANI ad Jo. SVVIKIVM Epistola in Tom. II. Rerum Allemannicarum a Goldasto p. 193. Ita enim legitur in L. 1. Cod. Theod. de Nuptiis Gentilium,*

Imperatorum VALENTINIANI & VALENTIS AA. ad
 Theod. Magistrum Equitum Constitutio: Nulli prouincia-
 lium, cuiuscunque ordinis aut loci fuerit, cum barbara sit
 uxore coniugium, nec ulli gentiliu prouincialis foeminae
 copuletur, nisi quae inter prouinciales atque gentiles affini-
 tates ex huiusmodi nuptiis extiterunt. Quod in his suspe-
 ctum vel noxium detegatur, capitaliter expietur. Dat. V.
 Calend. Iunii Valentiniano & Valente AA. Coss. i. e. anno
 Chr. CCCLXV. Et dein in L. 2. eiusd. Cod. Theod. de Nu-
 ptiis Imperatores VALENTINIANVS, THEODOSIVS &
 ARCADIVS AAA. Cynegio P. F. P. legem tulerunt, qua ne
 Judaeus cum Christiana, vel Christianus cum Judaea matri-
 monium ineat, vetatur: Ne quis Christianorum mulierem
 in matrimonium Judaeus accipiat, neque Judaea Christia-
 nus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi
 admiserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtine-
 bit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus rela-
 xata. Dat. prid. Id. Mart. Thessal. Theod. XII. & Cynegio
 Coss. i. e. ad ann. Christi CCCLXXXVIII. CONSTAN-
 TINIM. hanc in rem legem ex Constantini Porphyrogeni-
 ti libro, quem de administrando Imperio scripsit ad Roma-
 num Porphyrogenetum filium, allegauit LAVNOIVS de re-
 gia in matrim. potest. P. 1. art. 3. c. 2. p. 228. Si unquam gens
 quaequam ex infidelibus & inhonoratis Borealibus affinita-
 tem contrahere cum Romano Imperatore voluerit, vel filiam
 eius sponsam accipere, vel suam illi elocare, vel Imperato-
 ris aut eius filii uxorem capere, huiusmodi te verbis in-
 decoram hanc petitionem propulsare oportet, etiamsi de hac
 re interdictum, constitutionemque metuendam, immutabi-
 lemque a magno & sancto Constantino scriptam esse in sacra
 mensa Christianorum ecclesiae sanctae Sophiae, ne unquam
 Imperator Romanus affinitatem contrahat, cum gente, quae
 peregrinis & a Romano statu diuersis moribus utatur, ma-
 xime, quae sit fidei alterius, & baptizata non sit, exceptis
 dum

duntaxat Francis. Hos enim solos excepit magnus ille vir sanctus Constantinus, tum quod ex illis partibus ipse oriundus, tum quod propinquitas isti genti & commercia magna essent cum Romanis. Quapropter etiam cum his solis valere contractus matrimoniales permisit, propter partium illarum gentiumque splendorem ac nobilitatem, quam iam annotavi; cum autem quocumque populo omnino prohibuit. Quod vero si quis facere ausus fuerit, tanquam patriarum constitutionum Imperialiumque legum transgressor & inter Christianos censeri indignus, diris deuoveatur. Vltterius etiam ob defectum paterni consensus capitulis Francorum dissoluta matrimonia. A REGINONE L. II. Chron. Ann. DCCCXXXVIII. traditur: Habuit autem Ludouicus Balbus (Caroli Calui filius) cum adhuc iuuenilis aetatis flore polleret, quandam puellam nobilem, nomine Ansgard, sibi coniugii foedere copulatam, ex qua duos suscepit filios elegantioris formae, ac ingentis animi virtute praestantes; horum vnus Ludouicus, alter Carolomannus vocabatur. Sed quia hanc sine genitoris conscientia & voluntatis consensu suis amplexibus sociauerat, ab ipso patre ei postmodum interdicta, & interposito iurisiurandi sacramento ab eius consortio in perpetuum separata: tradita est autem ei ab eodem patre Adelheidis in matrimonium, quam grauidam ex se reliquit. add. THVANVS L. XIX. histor. ad ann. MDLVII. HVG. GROTIUS L. II. Epistola ad Martinum Ruarum 327.

§. XII. Ex his, quae de iure caesareo circa di- Ex dictis obseruamus 1)
 uortia diximus, obseruamus 1) Imperatores hucusque re-
 censitos, qui varias diuertendi admiserunt causas, non tam
 facile esse damnandos aut coarguendos, tum quod nulla
 Synodus oecumenica apud Orientem vel Occidentem habita
 constitutiones istas tanquam impias in examen vocauerit,
 & ne seruarentur, vetuerit; Tum, quod Antistitum
 nullus neque Romanus, neque Alexandrinus, nec Antio-
 chenus, nec Constantinopolitanus, aut Hierosolymitanus
 aliusue vnquam de istis constitutionibus querelam institue-
 rit,

rit, quod euangelio manifeste repugnarent. Sed videntur potius isti Antistites suo silentio constitutiones imperatorias approbasse, quae si iniustae fuissent, hoc ipso silentio Episcopi illi violati Euangelii rei fuissent, quod tamen de tam sanctis Patribus turpe erit cogitare. Et quamuis eorum non pauci in priuatis suis scriptis contra diuortiorum licentiam senserint, fuerunt tamen alii, iidemque non minoris autoritatis, qui pro eorundem libertate scripserunt, nec dissentientes vnquam ausi de iudicio principali in hac materia disputare; quin illi ipsi Principes, qui plures diuortiorum causas admiserunt, saepe in conciliis generalibus, velut CONSTANTINVS M. aut IUSTINIANVS, tanquam Christianae fidei conseruatores publice praedicantur. Ipsa quoque concilia Imperatorum potestatem in matrimonia & diuortia non semel agnouerunt, prout obseruat LAVNOIYS *de regia in matrim. potest. p. 322.* Vnde sua sponte fluit, quodcunque ius tot seculis vi imperii civilis ab Imperatoribus, absque contradictione, iuste fuit exercitum, idem hodie ab iisdem iniuste haud posse possideri. Et si hodie Princeps Euangelicus veteres illas circa diuortia leges, velut Constantini aliasue restituere voluerit, eum violati Euangelii reum haud futurum, quod ex iis, quae in sequentibus sum traditurus, luculentius apparebit.

Obseru. 2)

§. XIII. Obseruamus 2) Leges diuortiorum restrictiuas vsque ad seculum Carolinum, & in Oriente adhuc vltcrius, tantum respectum poenae habuisse, vt qui dotis aut ante nuptialis donationis priuatione puniri voluerit, illibatam haberet pro lubitu diuertendi licentiam, vti patet ex constitutione CONSTANTINI M. supra §. 7. allegata. Extat quoque HONORII Imp. constitutio, *de poenis iniusti repudii in Lib. 2. Cod. Theod. de Repud.* his verbis: *Mulier, quae repudii a se dati oblatione discesserit, si nullas probauerit diuortii sui causas, abolitis donationibus, quas sponsa perceperat, etiam dote priuetur, deportationis addicenda suppliciiis &c.* Sicut & in Concilio Nicaeno statuitur

Can.

Can. 66. vt Clericus repudians vxorem deponatur, Laicus vero prohibeatur communione fidelium. Nec in legibus Caesarum vllibi legitur, inuito & refractario coniugem absolute fuisse obtrusam, si nulla legibus probata causa fuisset eiecta. Ex enim opinio, de *indissolubili matrimonii vinculo*, ante introductum iuris canonici vsum in foro ciuili non vbiq; obtinuit, quemadmodum etiam vsque ad hanc Epocham gradus affinitatis prohibuerunt, & circa illos dispensarunt Caesares, quod ipsum antiquitatis ecclesiasticae peritissimus JACOBVS SIRMONDVS in *suis ad Ennodii epistolas notis* obseruauit, notante LAVNOIO d. l. *aiens*: Imperatores Christiani etiam consobrinos iungi vetuerunt, vt Theodosius, tantum, vt Sixti Victoris verbis vtar, pudori tribuens & continentiae, vt consobrinorum nuptiis vetuerit tanquam sororum. Quam sine Principis venia duci non licebat. Quod declarat CASSIODORI formula, qua consobrina legitima fiebat vxor. Longe autem recentius testimonium nobis suppeditat MARIANA non ignobilis Hispanorum Historicus. Alphonfus, inquit, L. X. *histor. c. 8.* Vrracanz vxorem a patre tertio propinquitatis gradu attingebat. Nondum moribus receptum erat, vt Pontificum Romanorum venia, lege cognationis soluta, coniugia inter cognatos coi- rent, itaque passim consideramus per haec tempora connubia Principum diremta esse cognatione inter coniuges illegitima iniustaque. Hanc vniam arbitror esse causam, cur Alphonfus hic in nullo Castellae regum numero ponatur apud veteres scriptores. Deinde in L. XI. c. II. Vrraca ipsa, quod cognatione deuincta esset, a viro repudiata: haec via dissoluendis coniugiis inuenta erat, offensione inter coniuges nata. Nondum enim interpretando sibi quisque leges de matrimoniis aptas faciebat. Neque enim venia Pontificum soluebantur. Si igitur ALPHONSI tempore potuerunt Principes iuste veniam facere matrimoniis propinquorum, potuerunt etiam abs- que

que dubio ex paritate rationis causas determinare, quibus coalita matrimonia essent dissoluenda.

Historia doctrinae respectu Patrum, Conciliorum, Pontificum.

Eorum, qui diuortiorum libertatem constringunt.

§. XIV. Visa hucusque historia doctrinae de diuortii respectu constitutionum Imperialium, aliarumque legum in oriente pariter atque occidente, nunc ordo postulat, ut eandem quoque respectu Patrum, Synodorum, Conciliorum & Pontificum vsque ad compilatum ius canonicum paucis perlustremus. Sunt vero ex Patribus quamplurimi, qui diuortiorum licentiam extra causam adulterii, impugnant, quorsum spectat CLEMENS ALEXANDRINVS, qui circa annum CL. floruit. In Canonibus Apostolicis, quorum aetas ante Concilium Nicaenum a quibusdam ponitur, expresse reperitur secundarum nuptiarum post repudium prohibitio. HERONYMVS ad Matth. C. XIX. ita loquitur: *Sola fornicatio est, quae uxoris vincat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura: Qui adulteram tenet, stultus est, & impius. Vbicunque igitur est fornicatio & fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Et quia poterat accidere, ut aliquis calumniam faceret innocenti, & ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut secundam prima uiuente non habeat. Quod enim dicit, tale est, si non propter libidinem, sed propter iniuriam dimittis uxorem: Quare expertus infelices priores nuptias, nouarum te immittis periculo. Uxorem hic appellat innocentem HERONYMVS, quae per adulterium repudii causam non dedit, non eam, quae aliis inquinata non sit vitiis. Nam paucis interpositis sic pergit: Quid enim si temulenta fuerit, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si iurgatrix, si maledica, tenenda erit istiusmodi? Volumus, nolumus, sustinenda est. Cum enim essemus liberi, voluntarie nos subicimus seruituti. Alia huius Patris loca vid. ap. LAVNOIVM*

de

de regia in matrim. potest. P. III. art. 1. c. 5. AVGVSTINI locus est in Commentario ad Matth. C. V. cuius etiam extat canon in concilio Milleuitano 1. Can. 17. Placuit, inquit, ut secundum Evangelicam & Apostolicam doctrinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri coniungatur, sed ita maneant, aut sibi met reconcilientur, quod si contemserint, ad poenitentiam redigantur. In qua causa legem imperialem petendam promulgari. Alia eius loca allegat LAVNOIVS d. l. p. 468. seqq. ARELATENSE CONCILIUM I. quod anno CCCXIV. habitum fuit in Canone X. De his, inquit, qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, ei ii sunt adolescentes, et prohibentur nubere, placuit, ut in quantum potest consilium eis detur, ne viventibus vxoribus, licet adulteris aliam accipiant. THEODORETVS quoque qui Chalcedonesi concilio interfuit, circa annum ccccli. in sermone IX. de legibus ita loquitur: Quibus verbis caetera vxoris vitia ferri iubet, seu loquax illa sit, seu temulenta, seu conuitiosa: Sin vero nuptiarum leges transfiliat, & in alium procax intendat: tunc denique copulam solui iubet. SYRICIVS Papa ad Himerium Tarraconensem Episcopum Epist. l. c. 4. cuius contenta leguntur Caus. 27. qu. 2. can. 50. De coniugalium, inquit, violatione requisisti, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere; hoc ne fiat, modis omnibus prohibemus, quia illa benedictio, quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si vlla transgressione violetur. Floruit autem hic circa annum Chr. cccLxxx. Idem statuit INNOCENTIUS I. anno ccccv. ad Exuperium Episcopum Tholosanum scribens, cuius verba allegat SELDENVS de Vxor. Ebr. Lib. III. c. 31. p. 445. CHRYSOSTOMVS unum divortii legitimum esse modum adulterium censuit. Idem affirmat ASTERIVS huic coaetanus apud SELDENVM d. l. p. 446. ISIDORVS quoque Hispalensis, qui ad annum

Chr. DCXXX. in Hispania floruit, in *Lib. II. de officiis Cap. 19.* Quid ergo, inquit, si sterilis, si deformis, si aetate vetula, si foetida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si iurgatrix, si maledica, tenenda est, velis, nolis, & qualiscunque accepta est, tenenda. THEODORI Cantuariensis Episcopi, qui ad ann. Chr. DCLXXX. enituit, locum allegat LAVNOIVS d. l. c. 5. p. 480. TOLETANVM concilium, quod anno DCLXXXI. celebratum est, in *Can. VIII. Praeceptum*, inquit, Domini est, ut excepta causa fornicationis uxor a viro dimitti non debeat; et ideo, quicumque citra culpam criminis praedicti uxorem suam quacunque occasione reliquerit, quia quod DEUS coniunxit, ille separare disposuit, tamdiu ab ecclesiastica communione et coetu omnium Christianorum maneat alienus, quamdiu, et ad societatem relictæ coniugis redeat, et partem sui corporis honesta lege coniugii sinceriter amplectatur & foueat etc.

*Ex dictis sunt
obseruationes,*

§. XV. Non opus est plura cumulare veteris ecclesiae testimonia, diuortiorum licentiam extra causam adulteri impugnantia. Hoc summatim tenendum, 1) AVGVSTINI aliorumque opinionem, secundas post diuortium nuptias prohibentium, eo tantum collineasse, ut hoc medio reconciliatio inter coniuges eo facilius obtineatur. Quae ipsa tamen sententia non ubique fuit approbata, declarante SCHILTERO in *histor. Iur. circa dogm. eccl. de dissolut. matrim. quoad vinculum §. 13. 14.* 2) Alios Augustinum ita interpretatos fuisse, ut poena aliqua ecclesiastica afficere voluerit eum, qui contra praecepta virtutis et tolerantiae christianae uxorem dimittit, extra fornicationis causam prout quoque THEODORVM Cantuariensem Episcopum, qui ad ann. DCLXXX. floruit, statuisse THEODORVS BEZA scribit, apud LAVNOIVM d. l. c. 5. p. 450. 3) Fuisse etiam Theologos pariter & ICTOS orientis, qui prorsus de repudiata ἀναίτως, αἰλόσως, καὶ μὴ κατὰ νόμον, sine

cau-

causa sine ratione, nec iuxta leges, Canonem hunc accipiunt, prout MICHAEL CHRYSOCEPHALVS repudiatam dicit eam, quae non iuxta leges a marito suo separatur, testante SELDENO *de Vxor. Ebr. Lib. III. C. 30. p. 440. 4*). Quoad ipsas denique diuortiorum causas, fuisse semper aliquos, eosque non infimae auctoritatis, et eruditionis Patres, qui non solum occasione μοιχείας, sed alterius quoque flagitii, *κακῆς αἰτίας*, diuertendi licentiam concesserint, vnde dissentientium Patrum explicatio biblica pro lege euangelica haud poterit venditari, priusquam de genuino sensu textus scripturae inter utrosque conueniat. Sed de his nunc speciatim erit dicendi locus.

§. XVI. Inter eos igitur primitiuae ecclesiae Pa- Eorum, qui
 tres, qui pro libertate diuortiorum sentiunt, primus erit pro libertate
 ORIGENES, cuius elegantem locum allegat LAVNOIVS diuortiorum
P. II. de Regia in matrim. potest. art. II. c. II. p. 324. et p. 454. sentiunt.
 Post hoc autem Dominus non permittit propter aliam aliquam
 culpam uxorem dimittere, nisi propter solam causam forni-
 cationis, dicens: Quicumque dimiserit uxorem, excepta
 causa fornicationis, facit eam moechari. Quaerendum au-
 tem est, si propter solam causam fornicationis dimittere
 iubet uxorem: quod si mulier non fuerit fornicata, sed aliud
 quid grauius fecerit, ut puta venefica inueniatur, aut in-
 terfectrix communis infantis nati, aut in quocumque homi-
 cidio, aut exportans domum, et male dispergens substan-
 tiam viri, aut furta viro faciens: si mulier huiusmodi ad-
 mittat, cum Dominus excepta causa fornicationis dimittere
 vetet? Ex utraque enim parte aliquid inhonestum vide-
 tur, nescio autem si vere inhonestum. Talia enim mulieris
 sustinere peccata, quae peiora sunt adulteriis et fornicatio-
 nibus, irrationabile esse videtur. Item facere contra vo-
 luntatem doctrinae Saluatoris, omnis confitebitur impium
 esse. Disputo ergo, quia non praeceptiue mandauit, ut ne-
 mo dimittat uxorem, excepta causa fornicationis, sed qua-

si exponens rem dixit: Qui dimiserit uxorem excepta causa fornicationis, facit eam moechari. Et vere quidem quantum ad se facit illam moechari, dimittens eam non moechantem: si enim illa viuente viro adultera vocatur, si facta fuerit alteri viro, sine dubio, qui dimittit, dat ei occasionem secundarum nuptiarum, & propter hoc facit eam moechari, sed vir, qui quantum ad se uxorem dimittens fecit moechari, ut puta veneficam, vel homicidam, aut aliquid aliud constitutam dimittens, iustam excusationem habebit apud DEum. Potest autem & citra dimissionem propter alias causas facere vir, ut uxor eius moechetur, ut puta, qui supra mensuram permittit uxorem suam agere quod velit, et in amicitiam descendere virorum, quorum vult: frequenter enim ex simplicitate virorum huiusmodi vitia nutriuntur in mulieribus. Item qui abstinet se a muliere sua, frequenter facit eam moechari, non adimplens auiditatem ipsius, forsitan spe irrationali sanctitatis es castitatis ductus et forsitan iste amplius reprehensionis dignus, quam ille, qui quantum ad se facit eam moechari, dimittens, non quidem fornicantem, in veneficio autem vel in homicidio vel quibuscunque aliis grauioribus peccatis inuentam. Qua enim ratione adultera est mulier, quamuis legitime nubere videatur viro viuente: eadem ratione et vir, quamuis legitime accipere videatur dimissam ab aliquo viro, non accipit legitime, secundum sententiam Christi, sed magis moechatur, quasi alienam accipiens. Praeclara est ipsius LAVNONII in hunc locum commentatio, censens, Originem hoc loco posuisse, quod ponendum necessario erat, Christum Dominum nihil aut dixisse aut fecisse, quod rectae rationi non conueniret. Deinde, ipsum hoc sibi sumere, marito licere uxorem dimittere, ut propter adulterium, sic et propter veneficium et homicidium etc. ob rationis paritatem. Denique ut videtur iniqua iuris dispositio, proponere Originem, Christum, Pharisaeis subdole et per insidias inter-

rogantibus, rem exponendo respondisse, atque ex tribus illis vel aliis grauioribus aut aequè gravibus flagitiis nominasse adulterium, quippe quod contra finem matrimonii directe pugnat.

§. XVII. TERTULLIANVS quoque, qui circa *Aliorum te-*
ann. cxcii. floruit, in *L. IV. contra Marcionem* pro liber-*stimonia.*
tate diuortiorum non obscure pronunciat, cuius locum
Cap. II. allegabimus. AVGVSTINVS, testimoniis eius in-
ter se collatis, videri posset sibi ipsi esse contrarius, nisi
diuersa spectentur tempora, quibus animum ad scribendum
appulit, secundum quae aliquando nonnulla paulo aliter
proposuisse, aut plane retractasse in curis secundis, cense-
ri debet. Inter eius autem testimonia, quae non omnem liber-
tatem diuortiorum abiudicant, insignis locus est in *L. I. Retra-*
ctat. Cap. XI. Non quia omne peccatum fornicatio est. Neque
enim omnem peccatorem perdit DEUS, qui quotidie sanctos
suos exaudit, dicentes: dimitte nobis debita nostra, cum
perdat omnem, qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelli-
genda atque limitanda sit haec fornicatio, et utrum etiam
propter hanc (figurate et metaphoricè acceptam) liceat di-
mittere uxorem, latebrosissima quaestio est: Licere tamen
propter istam, quae in stupris committitur, nulla quaestio
est. Idem L. II. Retract. Cap. LVII. Scripsi duos libros de
adulterinis coniugiis, quantum potui, secundum scripturas
cupiens soluere difficillimam quaestionem; quod utrum eno-
datisime fecerim, nescio; imo vero non me pervenisse ad
huius rei perfectionem sentio, quamvis multos sinus eius
aperuerim; quod iudicare poterit, quisquis intelligenter
legit. Eodem modo fluctuat AVGVSTINVS de adulteri-
nis coniugiis Cap. XXV. In Libro autem I. de sermone Do-
mini in monte paulo apertus loquitur: Propter illicitas, in-
quit, concupiscentias, non tantum quae in stupris cum alie-
nis viris aut foeminis committuntur, sed omnino quaslibet,
quae animam corpore male utentem a lege DEI aberrare fa-

ciunt, & perniciose turpiterque corrumpunt, potest sine crimine & vir uxorem dimittere, et uxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis. AGATHENSE CONCILIVM, quod ann. DVI. celebratum est, Can. XXV. ita loquitur: Hi vero seculares, qui coniugale consortium culpa grauiore dimittunt, vel etiam dimiserunt, et nullas causas dissidii probabiliter proponentes, propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut illicita aut aliena praesumant: si antequam apud Episcopos comprouinciales dissidii causas dixerint, et prius uxores, quam indicio damnentur, abiecerint, a communione ecclesiae et sancto populi coetu, pro eo, quod fidem et coniugia maculant, excludatur. ap. LAVNOIVM d. c. 5. p. 477. Disponit Canon propria autoritate, sed exposita apud Episcopos causa, diuortia fiant, tantum abest, ut ad solum vnicum adulterium diuertendi licentiam restrinxerit. GEORGI II. qui ad ann. DCCXV. sedi Apostolicae praefuit, locum allegabimus infra Cap. III. ubi diuortium permittit propter infirmitatem seu morbum, qui impedit, quo minus uxor viro suo debitum possit reddere. Ad annum autem DCCCLV. STEPHANVS II. constituit lepram ad dissoluendum matrimonium sufficere, cuius locum itidem infra allegabimus. In VERMERIENSI concilio, quod sub PIPINO Rege in Gallia celebratum est ad annum DCCCLII. sic habet Can. V. Si qua mulier mortem viri sui cum aliis hominibus consiliauit, et ipse vir ipsius hominem se defendendo occiderit, et hoc probare potest; ille vir potest uxorem suam dimittere, et si voluerit, aliam accipere. Aliae Synodi Imperatorum in his causis potestatem palam fuerunt professae. Ita CAROLI M. potestatem agnouit Synodus ARELATENSIS ann. DCCCLIII. habita: Haec igitur, inquit, Can. eius concilii XXVI. (ad calcem) sub breuitate, quae emendatione digna perspeximus, quam breuissime adnotauimus, et Domino Imperatori praesentanda decreuimus, poscentes eius clementiam, atque si quid hic minus est.

est, eius prudentia suppleatur; si quid secus, quam se ratio habet, eius iudicio emendetur; si quid rationabiliter taxatum est, eius adiutorio, diuina opitulante clementia, perficiatur. V. LAVNOIVS de Regia in matrim. potest P. II. art. II. c. 3. p. 333. seq. et c. 9. p. 350. CONCILIVM MOGVNTIACVM I. quod ann. DCCCXIII habitum est, Imperatorem sic alloquitur in praefatione; De his tamen omnibus valde indigemus vestro adiutorio atque sana doctrina, quae et nos iugiter admoneat, et clementer erudiat, quatenus ea, quae paucis subter perstrinximus capitulis, a vestra autoritate firmentur: Si tamen vestra pietas ita dignum esse iudicauerit, et quicquid in eis emendatione dignum reperitur, vestra magnifica Imperialis dignitas iubeat emendare, ut ita emendata nobis omnibus, & cunctae Christianae plebi ac posteris nostris proficiat ad vitam et salutem. apud LAVNOIVM d. P. II. art. II. c. 9. p. 349. Fuerunt quoque Patres, qui vel tacite Imperatorum in his rebus potestatem agnouerunt, et quamuis contra diuortiorum licentiam, pro diuersitate opinandi scripserunt, tamen professi sunt, consuetudinem aliter se habere. vid. BASILII M. locus apud SELDENVM de Vxor. Ebr. L. III. c. 31. p. 446. et apud LAVNOIVM P. III. art. I. c. 5. p. 458. ZONARAE locum in Can. IX. ad Amphilochem exhibet idem LAVNOIVS d. l. p. 460. Sed haec nobis sufficiant, qui plura Patrum et Conciliorum hanc in rem testimonia nolimus cumulare, ne ultra terminos nobis praescriptos excresecat dissertatio nostra.

§. XIX. Ex his, quae dicta sunt, colligimus, vs- *Causa dissensus inter Patres de causis diuortiorum.*
 que ad tempora introducti in fora iuris canonici fluctuasse saltim patres, Canones, Synodosque an diuortia tantum ob adulterium, an ob similes quoque et grauiores causas essent concedenda, quia terminos regere inter virtutis praecepta et iustitiae regulas supine neglexerant. Nonnulli enim, sicut ipse quoque SALVATOR noster, de restricto diuortiorum vsu iuxta leges virtutis & amoris conjugalis loquuntur; alii
 ad

*Hinc incerta
sententiarum
farrago in ius
canonicum, et
cum eo in fora
profluxit re-
stricta nimis
diuortiorum
licentia.*

ad iustitia regulas respiciunt. Vnde non potuit non con-
tradictio et incerta opinionum series in Iure Pontificio de
hac materia oriri. Postquam enim GRATIANVS Decre-
tum suum ex Patrum sententiis et spuris Isidori constitutio-
nibus, quae ad conculcandam diuortiorum libertatem po-
tissimum faciunt, compilauerat, eaque sententiarum farra-
go in foris paulatim auctoritatem fuit nacta, factum est, vt
Herculis Cothurnos infantibus aptarent, h. e. secundum *vir-
tutis Christianae* regulas indicarent homines, qui secundum
iustitiae praecepta viuere reculabant. *Nobis Euangelistis,*
inquit B. LVTHERVVS in *Epist. ad Georg. Spalatinum* 73. in
*supplem. epist. a Buddeo editar. non est agendum cum pertinaci-
bus, sed inter voluntarios, quietos & cupientes ceu ignari doceri
et duci. Duros et obstipos a nostro foro mittimus ad Caesaris
tribunal. conf. tota illa epistola.* Cum autem ad hunc vsque di-
em termini hi et limites adeo necessarii deprehendantur esse
confusi aut saltim non satis sollicite distincti, hinc orta in foris
nostris illa nimium quantum restricta diuortiorum licentia,
de qua in *Cap. III.* plura erit dicendi locus. Ex superiori-
bus quoque patet ante tempora increbescens Papatus *INS*
circa diuortia Principibus in dubium nunquam fuisse voca-
tum, quod postmodum inepta prorsus imo violenta inter-
pretandi ratione ad Clericorum forum pertractum esse de-
prehenditur. Quamuis autem nobis hodie adeo felicibus
esse contingat, vt excusso post reformationem iugo Papa-
li Principes nostri iustos ciuilis imperii terminos quasi post-
liminio recuperauerint: mirandum tamen est, etiamnum
hodie ex Protestantibus reperiri tantum non omnes, qui
ius determinandi causas diuortiorum Principi Evangelicis
abiudicare conantur.

*Causae, cur
post reforma-
tionem doctri-
na de diuorsi-
is non*

§. XIX. Sed mirari desinat, quisquis consideraue-
rit, cum solo velut LVTHERO totum reformationis nego-
tium et initia et incrementa, simulque finem suum esse con-
secutum; adeo enim, qui post LVTHERVVM extiterunt

THEO

THEOLOGI pariter ac ICTI, reliquiarum papalium vinculis ligati, residua doctrinae papalis documenta emendare & opus a LVTHERO coeptum perficere supine neglexerunt, ut reiecta tantum hypothese, de *sacramento matrimonii*, plerasque inde fluentes conclusiones protestantes retinuisse, confidenter ausim affirmare. Ipse quoque LVTHERVUS, qui conclusiones nonnullas aggredi sustinuerat, ab *intrinsecis* suis *hostibus* (sic ICTOS sui temporis appellat *Epist. 251. in supplem. a Budeo editis.*) non parum fuit in reformanda doctrina causarum matrimonialium impeditus. Etenim legimus apud SECKENDORFIVM *in histor. Lutheranismi Lib. III. sect. 32. §. 126.* litem ipsi fuisse cum ICTIS sui temporis de sponsalibus clandestinis, eorumque validitate, quae etiam ad publicas querelas peruenit. LVTHERVUS sponsalia absque parentum consensu inita ipso iure nulla & inualida esse recte opinabatur; ICTI contra ex erroneo principio iuris canonici, quasi *vinculum diuinum* subesset sponsalibus, haud iterum dissoluendum, LVTHERO se opposuerunt. Qua re grauiter contristatus LVTHERVUS, ad SPALATINVM ann. 1544. ita scribit: *Ego tibi fateor, in hoc anno sic me esse acceptum, ut in vita mea & in tota causa Euangelii nunquam fuerim perturbator. Oritur enim mihi cum Iuristis negotium acerrimum, de clandestinis sponsalibus. Et quos speraueram fidos Euangelii amicos, experior hostes acerrimos. Et post pauca: intrinseci hostes plus nocent, quam externi, ut Iudaeus inter Apostolos. Sed vincit crucifixus, & perit crucifixor.* Deinde quamvis LVTHERVUS quaestionem cardinalem & praeiudicialem, *an matrimonium sit ciuile negotium*, in libro, quem *de coniugio* scripserat, tum & alibi haud obscure affirmauerat, vix pauci tamen reperti sunt post LVTHERVVM tot seculis, qui eandem canere cantilenam ausi fuerint, adeo ut cum superiori seculo Autor Pseudonymus in famoso scripto, cui titulus: *Ohnparthenische / gewissenhafte*

fuerit refor
mata.

1711
1712
1713
1714
1715

Betrachtung vom H. Ehestand / Ehebruch / Ehescheidung und Vielweiberey &c. eandem dicere sententiam sustinuerat, dici vix possit, quantas querelas quantasque turbas mouerit hoc scriptum inter eos imprimis, qui ab orthodoxa fide nomen sibi imponunt. Denique perspexerat LUTHERVS in allegato libro, causas matrimoniales magistratus ciuilibus imperio & curae subiectas, ex iure Pontificio haud esse decidendas, quo ipso tamen irritauit ICTOS, quos vehementer offenderat, querentes, ius canonicum sibi eripi e manibus. Excell. Dn. BOEHMER Patronus & Praeceptor noster honoratissimus in *Jure Ecclesiastico Protestantium L. I. Tit. 2. §. 6.* Et quamuis re ad Electorem delata, is peculiari rescripto d. 8. Ian. 1577. praeceperit: *Vt de iis, quae controuersa & dubia essent, speciatim in causis matrimonialibus, Theologi & ICTi amice conferrent, & absque detrimento doctrinae Christianae, a Luthero propositae, concordarent, post habitis legibus Pontificiis &c.* tamen cum Elector manum operi haud admoueret, nec publica lege ius Pontificium damnaret, non potuit non propositum felici careere euentu. Quibus omnibus sedulo perpensis, liquidum manifestumque est, post reformationem doctrinam quoque de diuortiis a reliquiis Papismi purgatam & reformatam haud fuisse.

CAPVT II.

Quaestiones quasdam praeiudiciales examinans.

§. I.

Examinantur
quaestiones
praeiudiciales
quae

Hodie duas potissimum licet obseruare sententias inter Doctores velut praeiudiciales, quae *iuri Principis Evangelici* circa diuortia sunt contrariae.

Vna

Vna est illorum, qui legibus diuinis positiuis vniuersalibus locum relinquunt; altera eorum, qui reliquiis Papismi in hac materia adhuc dum indulgent, ac coniugia ciuium diuina quadam sanctione a cura Principum exempta esse profitentur. De vtraque videamus.

§. II. Ius diuinum positiuum vniuersale esse dicunt, quod D. O. M. primaeuis fidelibus tantum ex legislatione reuelauit, vt tamen omnes omnino gentes obligare debeat. Huius characteres ac notae hae vulgo perhibentur. 1) Si lex aliqua ante foedus cum Abrahamo a Deo lata fuerit, v. gr. homicidii dolosi poena capitalis. 2) Si in libris Mosaicis alicui legi eiusmodi declaratio fuerit adiecta, quod DEUS gentes ob eius transgressionem puniuerit & profligauerit, quo pertinet prohibitio incestus. *Leu. XIX.* 3) Si lex Mosaica in nouo foedere repetita esse legatur, vt prohibitio polygamiae & diuortii. *Matth. c. V. § XIX, 2.*

Prima, de iure diuino positiuo vniuersali.

§. III. Verum enim vero, si dicendum, quod res est, non videtur posse concipi, qua ratione DEUS leges tulerit positiuas, quae omnes omnino homines obligatae essent, quamuis ab omnibus exacte intelligi aut cognosci non potuerint. Non modicam contradictionem inuoluit, positiuum esse, & tamen obligationem producere vniuersalem. Principium cognoscendi harum legum non est recta ratio, quale debet esse in legibus vniuersalibus, vt pote quod principium omnibus est commune, sed est legislatio positiuua seu reuelatio, eaque imprimis Iudaeis facta. Vnde igitur aliis gentibus de tenore earum constare potuit, quibus non est facta reuelatio? Sola ne traditione? Sed illa fallax est & incerta, idque tum ob labilem hominum memoriam, tum ob affectus eorundem & passiones, humanaeque deprauationem naturae, quae vti scripturam arrodere & corrumpere audet, ita multo magis verbales traditiones detorquet in

Quod reicitur rationibus.

alienum sensum. Vnde sua sponte fluit, eam ex intentione DEI non posse esse medium securum propagandi leges vniuersales.

Diuortia an iure diuino positio vniuersali sint prohibita? negatur, rationibus.

§. IV. Sed vt de diuortis in specie dispiciamus, eorum prohibitionem iuris diuini vniuersalis positio esse, probant harum legum fabricatores ex primæua matrimonii institutione Gen. I. & II. *Propterea deseret homo patrem & matrem & adglutinabitur uxori suæ & erunt duo in vnâ carnem.* Quam ipsam institutionem vim legis habere, persuasissimum habent, quamuis probare vix audeant. Cumque eadem in nouo foedere repetita sit, nihil deesse videbatur, quo minus diuortiorum prohibitio ad leges diuinas vniuersales positiuas referatur. Nos vt distinctim respondeamus, 1) ex primæua institutione legis euinci efficaciam cum ratione haud posse, existimamus. Alias inde sequeretur, hominibus quoque alias circumstantias, quæ in primæua institutione adfuerunt, per modum legis esse obseruandas, v. gr. quod Protoplasti nudi fuerint, quod institutio facta fuerit sub dio, a DEO ipso, sine sacerdotis interuentu, sine pacto matrimoniali, sine consensu & præsentia parentum & cognatorum, sine hospitibus, sine musica, sine cibo & potu, sine arrha & annulis &c. quæ singula, si hodie in matrimoniis vellemus obseruare, non solum foremus ridiculi, sed & peccaremus in quibusdam aduersus dictamen rectæ rationis. Ill. Dn. THOMASIVS, Patronus, Præceptor noster venerandus *Inst. Jurispr. diu. Lib. III. c. III. §. 77. & in Cautelis circa Jurispr. Eccles. C. 5. §. 13. lit. m. in not. 2)* In textibus veteris & noui foederis nihil deprehenditur, quod legibus positiuis vniuersalibus patrocinetur, aut Principum Euangelicorum iuri circa diuortia deroget. Tantum enim ibi natura matrimonii explicatur iuxta regulas virtutis conjugalis, vnde Saluator Christus, *tam inquit, non sunt duo, sed vna caro, & quod DEUS copulauit, homo ne separet v. Matth. XIX, 32. Marc. X, 4. seq. Luc. XVI, 18.* Quibus ver-

bis

bis omnino indicatur arctissima societas, quam temere dissolui neque decorum humano generi neque vtile fuit. Inde tamen non sequitur, eam societatem non posse dissolui ex causis matrimonii naturam & finem subuertentibus. Sicut non sequitur: DEUS coniuges coniunxit, ergo non est in arbitrio hominum, quis cui coniungi velit? aut non debet pactum inter coniungendos intercedere. Quin potius ex hoc ipso firmiter concludit Miltonus: DEUS coniunxit homines, interueniente pacto, igitur ipsos non vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum. Praeclare PETRVS SOTVS apud LAVNOIVM *de regia in matrim. potest. P. I. art. 1. c. 6.* ad haec verba edisserit: *DEUS per causas naturales & ordinatos humanos contractus perficit, i. e. auctoritate legum, sicut naturales res per causas naturales. Non itaque DEVS coniunxit, quod contra iustas leges humanas coniungitur. Hoc dicimus, quoniam Iuristis multis visum est, non esse potestatis secularium legum matrimonium nullum reddere, addo, aut dissolueret, sed tantum Ecclesiasticarum.* Mirandum sane est, Ictos Protestantes, magis coecutire in hac materia, quam ipsos Pontificios. Caeterum illud certum est, si in primaeua virtute coniugali perstitissent homines, aut adhuc dum subsisterent hodie, nullum sine dubio diuortii futurum esse locum, quia mala omnia, vnde diuortia fiunt, ab iis exularent. Quare recte celeberrimi Obseruatores Hallenses *Obseru. XXVI. Tom. V. §. 46. 48.* patriarchas existimauerunt sponte ac virtutis amore a diuortii abstinuisse, quia perspexerant, melius esse, si obseruent, quae communiter ad leges connubiales referuntur, quam si diuersos mores sequerentur; plerumque enim libidinem indicant diuortia, si fiant ea intentione, vt alia ducatur; aut imprudentiam, si ob mores peruersos fiant, quod non satis circumspectus quis fuerit in seligenda persona. At enim vero, vbi post lapsum peccatum introductum est in mundum, manent quidem regulae virtutis & amoris con-

iugalis, homines autem, qui affectibus indulgent, hodie secundum has regulas in foro externo ubique diiudicari nequeunt. Vnde quoque CHRISTVS diuinæ veritatis restaurator regulæ subiungit exceptionem, *εἰ μὴ ἐπὶ πορνείας Matth. XIX, 9.* de qua in sequentibus plura dicendi locus erit.

Gentium moribus.

§. V. Neque gentium mores ab his, quæ diximus, alicui vnquam fuerunt, sed eorum institutis variæ diuertendi causæ admittæ, & diuortiorum cura non aliter, quam ceterarum rerum ciuiliū reipubl. fuit permittæ, vt *Cap. I. huius dissertationis* probauimus. Quemadmodum autem GROTIVS ex gentium moribus iuris naturalis regulas velut a posteriori probat: ita recte quoque nos facturos existimo, si ex iisdem gentium moribus vniuersalem diuortiorum prohibitionem a posteriori conuellamus.

Altera quæstio præiudicialis. An matrimonium sit negotium ciuile, & humanum.

§. VI. Principum Euangelicorum iuri circa diuortia contraria quoque sunt, qui Papizantium opinioni in hac materia subscribunt, & quamuis sacramentum non expresse appellent matrimonium, tamen nec pro ciuili contractu aut humano negotio venditare audent, sed diuina quadam functione id a Principum cura exemptum esse existimant, & in regula manent: *matrimonia esse indissolubilia.* Ad hos refutandos eximiam operam contulerunt, qui de reliquiis sacramenti in matrimonialibus professa opera commentati sunt, Beatus JO. SAM. STRYK. *de reliquiis sacram. in matrim.* Excell. DN. BOEHMER Præceptor & Patronus noster venerandus *in Schiltero Illustr. Lib. II. Tit. XI.* Ita scilicet comparatum est cum natura generis humani. Aegre deponuntur errores, & postquam id, quod maxime crallum & palpabile fuit in errore, reiectum esse deprehenditur, remanent tamen sæpe eius conclusiones, sub specie quandoque pia, aut diuersa paulo appellandi ratione palliatæ ac colore tinctæ. Idem in erroneo conceptu matrimonii nobis obuēnit. Reiecerunt nostrates Theologi ad vnum omnes sacramentum matrimonii. Sed

vt coniugium pro negotio prorsus humano & potestatis
 ciuilibus curae subiecto haberent, propter inueteratum
 errorem vix a se impetrare potuerunt, quo ipso funda-
 mentum erroris intactum reliquerunt. Vnde GERHAR-
 DVS *loc. Theol. tom. 7. p. 54.* vbi aduersus sacramentum
 matrimonii disputat, eo ipse dilabatur, vnde diuerterat, &
 putat generali significatu coniugium *sacramentum* dici pos-
 se. Reliqui nomine sacramenti quidem abstinere, Theolo-
 gi pariter ac Icti, sed coniugium tamen ob pias quasdam
 ratiunculas ciuilibus negotiis haud posse accenseri aperte
 profitentur. CARPZ. *Jprud. Eccl. Lib. 2. d. 1. n. 16. seqq.*
 FINCKELTHAVS. *de Jure Patronatus c. 4. n. 16.* Quem-
 admodum autem supra laudati Autores celeberrimi reli-
 quias Papismi ex doctrina de sacramento matrimonii, in
 scholis & foris Protestantium adhuc dum hodie obuias, fe-
 liciter detexerunt: ita nobis tantum fundamentum horum
 errorum erit tangendum, & hoc imprimis solide proban-
 dum, *matrimonium in se & sui natura nihil aliud
 esse, quam negotium ciuile humanum, vnde nec aliter
 considerari debet in foro, quam vt contractus curae
 Principis relictus, ad decorem & emolumentum reipu-
 blicae.*

§. VII. Nos ad probandam thesin nostram hoc *Probatur ra-
 tionibus.*
 vtimur argumento; quodcunque negotium fit actibus
 externis, mediis externis, ad finem externum, illud est
 ciuile, humanum: non diuinum, non spirituale. Iam videa-
 mus de matrimonio. Initur consensu mutuo, de re in po-
 testate contrahentium posita, & quidem mere externa, sc.
 indiuidua vitae consuetudine, ad finem externum, sc. so-
 bolis procreationem & mutuam adiutorium, omnisque
 commodi & incommodi participationem, & vltimo ad
 promouendam temporalem tam propriam, quam reipu-
 blicae felicitatem. Haec omnia, annon sunt mere ciuilia,
 an-

Respondetur
obiectionibus
1) civilistarum.

annon mere externa, foro humano subiaccntia? B. Dn. Jo. SAM. STRYK. d. Diff. c. 2. §. 5. Coecus profecto sit oportet, qui consequentiam non animaduertat. Neque responsione indiget quorundam ciuillistarum argumentum, matrimonium non esse negotium ciuile, quod eius *obiectum* non sit *res in commercium veniens*. Vtique enim publice non exponuntur promercales virgines, nec nostris moribus in foro de earundem ludi solet corio. Interim sicut alia quoque sunt negotia ciuilia bene multa, quae publice non solent esse venalia, v. c. *officia publica*, ita eadem ratione materia matrimonialis ciuilis erit, h. e. in commercio ciuium & sub cura magistratus ciuilis posita, imprimis, cum ambitus hic in precio habeatur, nec pro Simoniaco reputetur, qui proxenetam agit.

2) de diuina
matrimonii
institutione

§. VIII. Verum, vt pio quodam colore tingant erroneam opinionem, prouocant ad *diuinam matrimonii originem & primaeuam eius institutionem*, vnde diuinitatem aliquam seu sanctitatem eidem conciliari posse putant. Ast in iis, quae diuinae sunt originis, haec inest differentia, vt quaedam sine medio a DEO proueniant, eaque propterea in maiori sint veneratione: quaedam autem mediantibus causis secundis quotidie producantur, ac proinde in tanta dignatione non sint. Neutra vero tanquam essentialiter diuina aut spiritualia ab origine reputari poterunt. Ex quo illud sequitur, matrimonium Protoplastorum, imprimis quantum in primaeua sua perfectione perstitit, tanquam quoddam DEi opus immediatum & omnibus numeris absolutum, diuinae originis imaginem magis prae se tulisse, quam quae hodie contrahuntur coniugia, ab hominibus inconsideratis, amoris oestro abreptis, & affectibus suis nimium indulgentibus. Quod si autem ea omnia, quae diuinae sunt institutionis, diuina. sacra, aut spiritualia appellenda essent, facile relaberemur in turpissimam gentilium superstitionem, qui omnia sempiterni DEi opera, tanquam diuina venerabantur colebantque. Quin quod hoc ipso augetur spiritu-

alium

alium rerum diuinarumque numerus, ad quas imperii ciuilis maiestas, templorum structura, sobolis procreatio, imperium in bruta animantia & tota denique vniuersi huius machina aliaque infinita forent referenda. Quod autem vulgo dicunt, *sub matrimonio unionem CHRISTI cum Ecclesia representari*, Ephes. V. & inde rem esse spirituales, parum roboris habet, nam et sub agro, semine, aliisque plurimis rebus terrenis adumbratur regnum CHRISTI, quibus nulla ratione qualitas quaedam spiritualis adscribi potest. Quotiens enim sub schemate quodam corporali repraesentatur res aliqua spiritualis, propterea schema et imago non est ipsa res spiritualis, sicut umbra non est corpus ipsum conf. CALIXTVS *dissert. de coniugio & diuort. §. 26.*

3) de typica
matrimonii
repraesentatione.

§. X. An propterea matrimonia Christianorum diuina aut sancta dici mereantur, quod intra terminos continentiae conjugalis vnus cum vna coeant, et quod liberorum educatio in veritate verbi diuini fiat, ad quod gratia sancti Spiritus requiritur? quaerunt et affirmant nonnulli, quibus tamen facile potest satis fieri. Nam & apud gentiles quosdam monogamiae sunt et fuerunt in precio, quas tamen propterea res spirituales aut diuinas nemo dixerit. In se actus conjugalis, siue cum vna vxore, siue cum pluribus fiat, ita est comparatus, vt nihil, quod spirituale sit, aut diuinum inuoluat. Vt liberos Parentes educent, in veritate, quam ipsi agnoscunt et profitentur, ad officia parentum erga liberos pertinet, nihil tamen infert, quod sanctum sit aut diuinum, alias enim iterum in infinitum augeretur rerum diuinarum numerus.

4) in specie
de matrimo-
niis christia-
norum.

§. XI. Denique nec propter benedictionem sacerdotalem, quae solet illi adhiberi, matrimonium plus quam ciuile negotium dici merebitur. Nam sicut omnia negotia humana cum DEO & votiuis precibus auspiciari fas est; ita multo magis decens erit piunque, conjugalem societatem sic initiare, vt vel ipsa hac pia ecclesiae ceremonia, de-

5) de benedi-
ctione sacer-
dotali.

coris et christiani ordinis gratia introducta, illa a vago concubitu & concubinato distingui posset. Quo ipso tamen nihil induit societas conjugalis, quod e numero humanorum negotiorum eam eximat, rebusque diuinis adscribat. CALIXTVS *dissert. de coniugio & diuortio*, 25. Unde quamuis ipsis iam olim Iudaeis aliqua hierologia in vsu fuerit, vt prolixè docet CARPZOVIVS *Dissert. de Chuppa Hebraeor.* & ab his in ecclesiam CHRISTI cum aliis ritibus recepta esse videatur, vti sibi persuasit GROTIUS *ad Matth. Cap. XXVI.* Imo quamuis etiam plurimi e patribus ecclesiasticis ante & post seculum IV. eiusdem faciant mentionem. vid. IGNATIVS in *Epistola ad Polycarpum* (si modo illa genuina dici meretur) TERTVLLIANVS in *libr. de pudicitia.* CLEMENS ALEXANDRINVS, AMBROSIVS et BASILIVS, quorum loca collegit GROTIUS *l. c.* et TOBIAS PFANNER *P. 2. Obseru. Eccles. c. 7.* conf. HENR. CHRISTOPH. HOCHMANN. in *singulari hac de re Dissert.* Notanter tamen dixi, aliquam saltem hierologiam seu benedictionem illis seculis fuisse in vsu, nam ea, quae hodie celebratur a sacerdotibus in facie ecclesiae, Papatui originem suam debet, vt prolixè docet Beatus Dn. JO. SAM. STRYK. *de reliquiis sacramenti in matrimonialibus c. 3.* Apposite SELDENVS *L. II. Vxor. Ebr. cap. 27. p. 208.* *Sub initio Christianismi, quotquot Iudaeos imitarentur, sacros ministros, vt nuptiis necessarios, non adhibuisse, certum est. Verum tamen, cum benedictiones, quae sacrorum genus est, adhiberi nuptiis solitae sint ab Iudaeis, atque sacra etidem a Paganis, interdum etiam ipsi Antistites sacri, vt in confarreatione, aliterque, visum tandem est, etiam Christianis, non sine sacrorum aliquo Antistite, qui velut contractum sponsalitiu[m] consecraret, benediceretque nuptias celebrandas. Quod tamen nec passim pariter nec semper obtinuit.* Deinde quoque probari haud potest, illis seculis existimatum fuisse, hac ipsa qualicumque hiero-

giam matrimonium, amissa veteri natura, migrare in speciem negotii diuini aut spiritualis. Vnde quoque illis seculis adeo non fuit necessaria, vt ea omissa, matrimonium prorato haud fuerit habitum. Nam quoties in ipso seculo Iustiniano de legitimo matrimonio quaeritur, ad id nihil amplius requiri legimus, praeterquam nuptialia instrumenta, quippe quae tum pro solennitate obtinuerunt, et legitimum matrimonium a concubinato alioque vago concubitu distinxerunt. Neque nobis obstat *Nov. LXXIV. c. 4.* vbi dicitur, *accedere debere coniuges ad quandam orationis domum, et rem communicare sanctissimae illius ecclesiae defensori, qui tres aut quatuor Clericorum adhibens, attestationem censicere debeat;* Nam 1) quod ibi de defensore ecclesiae dicitur, de Aduocato eius seu Patrono intelligendum, non de ministro sacro. 2) Nec clerici adhibiti iubentur copulare coniuges, sed 3) nuda attestatio ab iis desideratur. Et quamuis 4) clerici adhibiti ex decoro Christiano et tenore personae, quam gerebant, benedixerint coniugibus, hoc tamen non factum ex dispositione & iuris necessitate: quinimo 5) Ipse IUSTINIANVS digniores personas, tum et infimae conditionis homines expresse excipit, & denique 6) in eo casu, quo dotalia instrumenta fuerunt composita, hanc sollemnitatem prorsus remittit, his verbis: *haec autem dicimus, vbi non dotis, aut ante nuptialis donationis sit documentum.* Item in verbis: *fidem in solis testibus suspectam habentes ad praesentem deuenimus dispositionem.* Longe autem post, et quidem in Oriente, LEONIS tempore, h. e. circa ann. DCCC. prima constitutio fuit promulgata, de adhibenda in matrimoniis *benedictione sacerdotali*, ceu docet rubrica *Nov. 89. Ne matrimonia citra iam receptam benedictionem confirmantur.* quae ipsa ab ALEXIO COMENO renouata, atque sic continuuo vsu in Oriente obseruata fuit. In Occidente per Constitutionem EVARISTI Pontificis, aut Euaristo saltim tributam

butam, ac in capitula CAROLI M. et LVDOVICI Caesarum relatae benedictionis sacerdotalis vsus vim legis obtinuit, ita vt matrimonium, ea non adhibita, pro rata non fuerit habitum, quod ipsum ad nostra vsque tempora continuo fuit obseruatum. vid. omn. SELENVS de vxor. Ebr. Ebr. II. c. 28. 29.

Haecenus dicta confirmantur testimoniis Theologorum Ictorum Protestantium.

§. XII. Ne autem haec, quae latius hoc capite a nobis dicta sunt, citra auctoritatem, aut contra receptam fidei formulam dixisse videar, prouoco ad testimonium B. LUTHERI, qui matrimonium ad causas ciuiles, magistratus imperio determinandas, expressis verbis refert, in libro von Ehe-Sachen Tom. V. Jenens. p. 237. vbi in praefat. ita loquitur: Ich wehre mich fast / ruffe und schreye / man solle solche Sachen der weltlichen Obrigkeit lassen. Es kan ja niemand laugnen / daß die Ehe ein äußerlich weltlich Ding ist / wie Kleider und Speise / Haus und Hoff / weltlicher Obrigkeit unterworfen. Et post pauca: Darum will ich schlecht hin mit solchen unverworren seyn / und bitte jederman / er wolle mich damit zu frieden lassen. Hast du nicht Ober-Herren / so hast du Official &c. Mir grauet auch NB. für dem Exempel des Pabsts / welcher auch sich am ersten in diß Spiel gemenget / und solche weltliche Sachen zu sich gerissen hat / bis so lange / daß er ein lauter Welt-Herr über Kaysen und Könige worden. Also besorge ich mich auch / der Hund möchte an den Lapplein lernen Leder fressen / und mit guter Meinung verführet werden / bis wir zulezt aus dem Evangelio fallen in eitel weltliche Händel. IDEM in epist. 193. *supplem. a* Dn. BVDDEO editor. ita scribit: *Quamquam scis, nos coniugii causas (haecenus desertas a magistratu) necessitate a nobis esse susceptas. Nunc autem publico libro ad magistratos esse reiectas etc.* Nec satis mirari potest CALIXTVS in *dissert. de coniugio & diuort.* §. 24. esse etiam inter Protestantes, qui coniugium contractum ciuilem esse negant. Eodem fere modo loquitur Ill.

Dn.

Dn. COCCEIVS in *Dissert. de matrimonio momentario in prolegem*. §. 1. *Ius nostrum, inquit, ciuile, negotium hoc matrimoniale respexit tanquam maxime ciuile, uti quoque in se & sua natura est, nec vllum inter matrimonium & aliud quoddam negotium, in vita ciuili occurrens verum subest discrimen, multo minus quicquam spirituale habet. Ast ius canonicum, cum Pontifices causis hisce matrimonialibus ad ecclesiasticum forum pertractis, sibi cleroque suo multum lucri accessurum non vane conicerent, matrimonium pro sacramento venditare sustinent. Idem professa opera exequitur, quem superiore Cap. §. 19. allegauimus. autor pseudonymus in famoso scripto: Ohnpartheyische und gewissenhafte Betrachtung vom E. Ehestand / Ehebruch / Ehescheidung und Vielweiberey / quod anno 1672, prodiit. Denique excellentissimus LVDVICI in *dissert. de Iudice in caus. Princip. Protest. matrimon.* §. 12. huic quoque sententiae subscribit, et, nihilominus, inquit, quantum ad formam et substantiam matrimonii, quae in consensu et contractu perpetuae cohabitationis consistit, aut quae de eo sunt iudicia, spectat, pro spiritualibus haberi nequeunt causae matrimoniales, sed ut reliqui contractus ad seculares erunt referendae. CONF. HOTTOMANNVS *Cons. 108. n. 2.* MINDANVS *de processu Lib. I. c. 10. n. 1. in fin.* MEVIUS *ad Jus Lub. Lib. I. 4. n. 39.**

CAPVT III.

De iure Principis euangelici circa diuortia.

§. 1.

EX asserta superiore Capite thesi, matrimonium in se nihil aliud esse, quam negotium ciuile, sua sponte illud fuit, quod principaliter haec in dissertatio-

Formatur
thesis

ne erat ventilandum: *Quemadmodum ad curam reipublicae spectat, providere, ne promiscua diuortiorum licentia reipublicae detrimentum adferat: ita in eiusdem positum esse arbitrio, causas determinare, quibus diuertere liceat, aliasque praeter adulterium & malitiosam desertionem admittere, causa tamen in iudicio cognita.* Vtrumque enim in reipublicae utilitatem et tranquillitatem cedere videbatur. Sicut igitur olim propter arbitrariam diuertendi, quae inualuerat, licentiam, consultius visum fuit legislatoribus, diuortiorum causas restringere, ita hodie, ubi omne diuortium ad unicum velut adulterii causam est redactum, principi interdictum non est, diuertendi licentiam paulo ampliare, et, latis legibus, ad iustos redigere terminos. Commune sane hoc est omnibus negotiis civilibus, ut pro temporum varietate hominumque conditione, nunc sic nunc aliter ineantur; nunc facilius nunc iterum difficilius irritentur; nunc his, nunc aliis cautionibus rata, firma, valida; nunc inualida, irrita, nulla efficiantur, quo hac ipsa prudenti legis determinatione finis reipublicae eo facilius obtineatur. *Non enim ignoras, inquit AGELLYVS Lib. 20. Noct. Attic. c. 1. legum opportunitates; & medelas pro temporum moribus et pro rerum publicarum generibus, ac pro utilitatum praesentium rationibus, proque vitiorum, quibus medendum est, feruoribus mutari atque flecti, neque vno statu consistere.* Sicut itaque oportet esse magistratum, qui aliis contractibus leges praescribat; ita quoque eius requiritur officium, ut contractum matrimonialem latis legibus regat et determinet, idque tanto magis, quanto plus commodi, si bene; et quanto plus incommodi, si male ineantur, ex hoc contractu ad hominum societatem manare solet. Maxima sane pars politicae societatis ex matrimoniis constat, proinde Princeps quoque imprimis circa hoc caput legibus prospicere debet, tum, ut impedimenta, quae publicae utilitati

ti obstant in matrimoniis, fanciat, tum, vt quae contra utilitatem reipublicae contracta sunt, ea iterum dissoluat. *In dubio enim tanta competera praesumitur Principi potestas, quanta sufficit ad obtinendum reipublicae finem, i. e. tranquillitatem internam et externam.*

§. II. Ipsa historia Hebraeorum aliarumque gentium comprobatur, quantam confusionem, quantumue detrimentum patiatur respublica ex *nimia extensione diuortiorum*, quae vbi in arbitrio ciuium erant posita, etiam ob leuissimas causas, pro vulgi ingeniis, nunc diuertebatur ab vxore et alia ducebatur, mox vbi haec displicere coepisset, huic quoque nuncius mittebatur, admissa iterum in chorum priore, aut ducta tertia. Sed etiam illud ex historia Papatus constat, quam male prospectum societati humani generis fuerit, introducto in ecclesiam et male explicato dogmate: *matrimonia esse indissolubilia*. Nam postquam hoc modo Theologorum scholis fere vnice relicta esset doctrina de *diuortiorum licentia*, contigit, vt in alterum extremum impingerent, et quae grata debebat esse cum thori socia matrimonialis consuetudo, ea saepe cum pessima thori violatrice et hoste, cum perpetua animi disensione, cum rubore & miseria erat transigenda. Vnde nihil superest, quam vt Princeps inter haec duo extrema mediam incedat viam, ac, tum ne arbitraria fiant diuortia, prouideat, tum quoque, ne optimo etiam coniugi, infelici matrimonio cum perpetua animi aegritudine, esset immoriendum, aliquas, easque *graves causas* determinet, ob quas diuertere ab vxore vel marito cuique liberum esset. Cur autem *Principis Evangelici* tantum mentionem fecerim in dissertationis rubro, ratio in aprico est, quia Catholici qui dicuntur, secundum suae religionis principia causas matrimoniales pro spiritualibus habent easque supremo Pontifici determinandas relinquunt. Et quamuis Principum potestatem eisque agnoscant nonnulli, vt eos impedi-

Arbitraria diuortiorum licentia reipubl. damnosae

Sed & nimis restricta eorundem licentia.

Media tutissima via.

Cur tantum Principis Evangelici facta sit mentio.

menta

menta determinare posse profiteantur, quibus illegitime coalita matrimonia retro nulla declarari possint, quod ipsum professa opera executus est, quem *primo Capite* saepius laudauimus, doctissimus JO. LAVNOIUS in libro *de regia in matrim. potestate*; ubi tamen nulla legibus sunt posita matrimoniis impedimenta, vix quisquam esse Catholicis Theologis pariter et Ictis, qui audeat asserere, infelix matrimonium a Principe dissolui posse: tum quia coniugium pro *absolute indissolubili* habent, tum quia Pontifici causas matrimoniales relinquunt.

Refellitur obiectio 1) ab exemplo Iudaeorum proprio ausu mulieres eiicientium.

§. III. Quando autem diximus, diuortia priuatorum arbitrio haud esse relinquenda in ciuitate, 1) obiciunt nobis nonnulli exemplum Abrahæ, Hagaram sine iudicio, priuato arbitrio eiicientis, tum quoque Iudaeorum licentiam, priuato ausu dimittendi vxores, dato libello repudii. Quod autem Iudæis licuit, idem multo magis poterunt Christiani, quos minus onerandos esse legis iugo pronunciat Apostolus *Act. XV. vers. 10.* Sed facilis est hæc responsio. Abrahami repudium est factum, extra rempublicam degentis, ubi iudicis copia non datur, quamuis nec priuato ausu, sed iubente DEO fuerit expulsa Hagar. Deinde nec senatum prorsus exclusum fuisse in republica Hebraeorum in causis diuortiorum, vel ex eo patet quod si maritus vellet vxorem eiicere denegato ipsi libello repudii, vxor in foro agere posset, vt sibi daretur a marito repudii libellus. Supra quoque ex SELDEN obseruauimus, vxoribus fuisse licitum in foro agere, quæ mariti ipsas cum dote dimitterent. Et quemadmodum causas matrimoniales in genere ad vtrumque Iudaeorum Synderium referuntur; vid. CYPRAEI *iudicium de iudicio in causis matrim. competente* apud DEDECKEN *P. III. Consil. p. 5. sq.* ita quoque, quæ circa diuortia oriebantur lites, coram eodem iudicio definiendas fuisse, tuto licet colligere.

§. IV. Porro Principem seu magistratum politicum in causis diuortiorum competentem iudicem esse ideo (H) negant plurimi, quod causae matrimoniales, etiam apud Protestantes ad *ecclesiasticas* referantur, quarum decisio potissimum ex sacris litteris petenda, adeoque THEOLOGIS relinquenda esse videantur. Nos causas matrimoniales nihil habere, quod *spirituale* aut *ecclesiasticum* sit, *superioriticum* haud capite fusius demonstrauius. Nec léges Mosaicas circa connubia *uniuersales* esse, quae in omnibus nos Christianos aequè ut Iudaeos stante republica, obligent, eodem capite dictum. Reliqua vero, quae vel a CHRISTO, vel ab Apostolis circa diuortiorum vsum in sacris litteris sunt consignata, non léges esse proprie sic dictas, sed virtutis & pietatis praecepta, quae in foro externo non semper possint in vsum deduci, mox latius sumus demonstraturi. Illud autem, quod dicitur, *causas ecclesiasticas ad magistratum civilem non pertinere*, manifesto inter reliquias Papatus erit referendum, qui hoc imprimis principio dominatum & iurisdictionem suam latius extendit. Nam si vel maxime largiamur dissentientibus, causas ecclesiasticas ex sacris tantum literis esse decidendas, num earum lectione aut intellectu velut indigni erunt censendi Laici? Annon sacram scripturam scrutari omnibus hominibus iniungitur? An Laicis sunt denegata χαρισματα Spiritus S.? Rom. XII, 2. Eph. V, 10. Philipp. I, 9. 10. 1. Thess. V, 20. 21. Joh. IV, 1. Conf. B. DN. JO. SAM. STRYCK. *de reliquiis sacramenti in matrimo. Cap. I. §. 2.* In sacris quoque literis de *usuris*, de *militia*, de *obedientia Principi praestanda*, de *danda contributione*, de *contractibus*, de *fide seruanda*, de *delictis*, & id genus aliis quaestionibus *civilibus* disponitur: an igitur & has ad forum suum pertrahent Clerici & causis ecclesiasticis accensebunt, tanquam ex sacris potissimum literis sub praetextu, quod earum rerum ibi mentio fiat, decidendis? Nequaquam. Causae igitur

Obiectio 2)
causas matrimoniales ad ecclesiasticas referri adeoque ad magistratum politicum haud pertinere.

matrimoniales *sua natura* ad id forum pertinent, vbi de validitate ceterorum actuum civilium agitur, & vbi de violato tenore reliquorum disceptatur contractuum. Quod vero apud Protestantes pro causis matrimonialibus & reliquis ecclesiasticis peculiare iudicium ex personis *secularibus & ecclesiasticis* mixtum constitutum fuerit, non fit ex necessitate, sed libera principum dispositione; imo, si dicendum quod res est, hoc temperamentum est ex genere eorum, quorum principia tanquam erronea reprobamus, conclusiones autem tanquam palato nostro gratas & proficuas reicere recusamus. Nolumus tamen Consistoriorum ecclesiasticorum auctoritatem in dubium vocare, quippe quae ex *concessione Principis*, iure magistratus ordinarii, ipsis optimo iure competit. Hoc tantum volumus, papizare paulo eos, qui existimant, causas matrimoniales caeterasque Consistoriales *sui natura*, & ita ex *absoluta necessitate*, separatum exposcere iudicium, nec solis Ictis a Principe posse demandari, quorum rationes vid. apud DEDECKEN Tom. III. p. 3. 4. 5. seqq. Quae seorsim spectatae saepe placent, sed ad fontes & principia reductae, summae produnt iniquitatis arcana, quod in hac ipsa materia, de qua loquimur, satis aperte olim fuit professus LUTHERVS in loco, quem Cap. II. §. 12. allegauimus.

Obiectio 3)
ab exemplo
primitiuae
ecclesiae vbi
statim patres
de causis ma-
trimonialibus
consulti re-
spondetur.

§. V. Nec est, quod nobis obiiciat quisquam (III) in primitiua statim ecclesia, Patres in *causis matrimonialibus* atque *diuortii* consultos respondisse, vnde nec ad principes hae causae spectare videbantur. Nam dum de his responderunt Patres, non *legislatores & iudices*, sed *consultores* tantum & *Doctores* extiterunt, plerumque *consilia virtutis* suppeditantes, inter *voluntarios & doceri cupidos*. vt loquitur LUTHERVS aut si de iure responderunt, hoc *extraordinarie & in subsidium* fecerunt, quia hae causae a magistratu civili velut erant derelictae, eorumque responsa saepe

saepe etiam intra terminos *legum civilium* continebantur. Consultationibus autem his frequenter factis, euenit, vt incauti ad dominatum sacrum peruenirent, & bona intentione deciperentur. *LVTHERV'S allegato loco.*

§. VI. Obiiciunt alii (IV) Principum iuri determinandi causas diuortiorum derogatum esse per *canones iuris Pontificii*, quod Principes quoque Euangelici in suis Consistoriis pro lege receperunt. Sed respondemus, hoc quidem astricta dissentientibus, non tamen probari. *Receptum esse ius canonicum in foris Protestantium verum est, hoc ipso quoque iure causas matrimoniales ad summum Pontificem pertinere, eoque diuortiorum causas admodum restrictas esse, largimur. Sed negamus, ius Pontificium cum omnibus suis erroribus esse receptum. Et quamuis aliquamdiu ante reformationem, cum causis matrimonialibus a Pontificibus Romanis ius quoque determinandi causas diuortiorum usurpatum fuerit; recte tamen Principes Euangelici post reformationem quasi postliminio hanc de nouo facultatem recuperauerunt, quia, vt ait*

TERTULLIANVS *veritati praescribere nemo potest, non spacium temporum, non patrocinium personarum, non priuilegium regionum, & cursus temporis non mutat substantiam veritatis.* Ab aduersariis autem proferendae erant rationes, cur Pontifex sua non contentus potestate, alienae quoque usum in se iure transferre potuerit? demonstrandum erat, Christianos Principes vniuersos Romam tunc fuisse vocatos & auditos, cum Pontifex horum iurium usum sibi soli vindicauit. Nam si vocati non fuerunt, nec consenserunt, iniqua prorsus foret illa reseruatio, nec poterat ab illicita usurpatione defendi. Sin vocati fuerint & consenserint, pro se fortassis potuerunt consentire, non quoque pro *successoribus*, maxime his, qui postmodum iugum papale excusserunt, & legibus imperii publicis in hac obtenta libertate defensi sunt, quia eorum potestas iurium ad con-

Q. i. c. l. i. 4)

Principum

iuri deroga-

tum esse per

ius canoni-

cum in foris

Protestanti-

um receptum.

seruandam communem reipublicae tranquillitatem & vtilitatem penitus est necessaria. Quae vero HENRICVS CANISIVS ICTus Ingolstadiensis alique Poetificii contra ius Principum circa diuortia ex religionis suae principiis referunt, nos libentes praetermittimus; tum quia matrimonium *sacramentum* esse negamus, tum quia eorum argumenta solidissime refutauit & ipse Catholicus JO. LAVNOIVS *de regia in matrim. potest. P. I. art. 2. c. 10.*

Obiectio 5)
ex Matth. C.
X.

§. VII. Quando Principem Euangelicum ex *pluribus aliis causis*, quam quae vulgo admittuntur, diuortiorum licentiam concedere posse in thesi asseruimus, huic imprimis (V) videtur contrarium, quod & GROTIVS, *de iure circa sacra c. 31.* late probauit: *Principis imperium ad id tantum se extendere, quod iure diuino non est determinatum.* Licet enim illud *uniuersale* dicendum haud sit, erubescit tamen Princeps christianus, quicquam legibus statuere, quod praecipitis sui Saluatoris est contrarium. Iam autem asserunt communiter, *Matth. C. V. & C. XIX. 1. Cor, VII.* diuortiorum causas ad duas tantum esse restrictas, nempe *adulterium & malitiosam desertionem.* KITZEL, *in Synopsi de matrim. c. 8. thor. 4.* NICOLAIDE *de diuort. p. 2. c. 1. n. 24.* CARPZOVIVS *Jurisprud. Eccles. L. 2. tit. 11. def. 203. Seqq.* Sicut itaque exceptio firmat regulam in casibus non exceptis; ita idem dicendum esse in hac doctrina autumat, vt vbi non est adulterium aut malitiosa desertio, ibi manendum in regula sit: *matrimonium esse indissolubile.* Atque hoc eo magis, cum Saluator notanter dicat, qui dimittit vxorem, *praeterquam ex causa adulterii*, eum adulterare. Qua locutione videtur *exclusive* loqui, ita vt eius sensus in duo haec velut mambra dissolui posse videatur: 1) *matrimonium est indissolubile.* 2) *nec alia causa ad id dissoluendum admittitur, quam adulterium.* Quicquid igitur non est adulterium, illud nec pro valida diuortii causa erit reputandum. Ad hoc vt debito

modo respondeatur, de explicatione istorum scripturae textuum ante omnia laborandum est.

§. VIII. TERTULLIANVS *Matthaeum* ita explicat in *Lib. IV. contra Marcionem c. 34.* Dico Christum conditionaliter nunc fecisse diuortii prohibitionem; si a deo quis dimittat uxorem, ut aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit; & qui a marito dimissam duxerit, aequè adulter est: ex eadem utique causa, qua nox licet dimitti, ut alia ducatur. Illicite enim dimissam pro dimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium, quod non rite diremtum est. Manente matrimonio nubere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere uxorem non in totum, permisit. Aliud est, ubi causa cessat, ob quam prohibuit. ORIGENIS locum adduximus supra *Cap. I. §. 16.* GROTIUS ad *Matth. Cap. V.* ita censet: Notat Origenes verba haec (excepta causa fornicationis) poni magis enunciando, quam iubendo. Neque rarum est, uti in tali sermone, id quod ex occasione dicitur exempli magis quam adstringendi vim habeat. Non enim in hominis tantum, sed & in DEI legibus solitum est, saepe facti aliquam speciem frequentiorum exprimi, ex qua deinde caetera colligi debeant, ut *Exod. XXI, 18. 19. 20. 26. Denter. XIX. 5.* Et paulo post: Similes locutiones speciem facti declarant magis quam strictam exceptionem, sed etsi ponamus, esse exceptionem, potest eadem manere sententia. In omnibus enim legibus, etiam maxime odiosis, quales sunt, quae poenam irrogant, receptum est, ut ubi eadem est ratio, ius idem valeat. E nostratibus autem CALIXTVS in *disseri. de coniugio & diuort. §. 57.* textum ita explicat: Cum CHRISTO Seruatore nostro CHRISTI nomen professo gloriosissimae memoriae Imperatores collidere, cum nihil sit religio, malle equidem dicere, CHRISTI verba alio trahenda non esse, quam ad iudicium priuatum, & compertum ac manifestum

Huius textus explicatio Patrum aliorumque doctorum.

adulterium. Hoc casu licere cuius iniuriam passo & innocenti, non expectata tribunalis alicuius sententia adulteram repudiare. Num interea occurrant graues causae, propter quas coniugium aliquod solui oporteat, quin iudiciis legitimis inquiratur & statuatur, non prohibuisse.

Quid ulterius circa explanationem eius textus sit observandum.

§. IX. Deinde hoc quoque sedulo observandum, Saluatoris nostri officium proprie loquendo non fuisse legislatorium, aut iudicis forensis, sed vt doctorem & restitorem deprauatae doctrinae ageret, & collapsae virtutis & amoris praecepta a Pharisaeis deprauata restitueret. Vnde rogatus nonnemine ex turba *Luc. XII. 13.* vt de iudicio fam. herciscundae moneret iniustum fratrem, sibi que ius diceret, is procul habitis *iustitiae forensis regulis, quis, inquit me vobis iudicem aut diuisorem constituit?* ad turbam autem conuersus, quod sui erat muneris, exequitur, h. e. diuinae virtutis praecepta de vitanda ad avaritia eidem exponit. In capitulo autem *Matth. V.* inter alias virtutis excellentioris h. e. christianae praecepta, medio quasi loco reperitur hoc, de quo quaestio est: *Ego vero dico vobis, qui uxorem suam repudiat, (excepta stupri causa) in causa est, vt ea adulteret, & qui repudiatam ducit, adulterat.* MOSES erat legislator ciuilis, legibus suis ad societatem primario componens Iudaeos, iuxta *virtutis regulas* viuere recusantes. Has *leges Moisaicas proprie sic dictas* Saluator confert cum *regulis virtutis perfectae*, quapropter etiam *σκληροκαρδίας* Iudaeorum facit mentionem, ob quam MOSES Iudaeis diuortia aliaque multa *permiserit*; non quasi hi caeteris gentibus fuerint peiores, sed quod omnis lex positua praerequirat *σκληροκαρδίαν* hominum, secundum *regulas virtutis & pietatis* viuere recusantium, quia iusto lex non est scripta. Quod si vero *legem proprie sic dictam* legi aut praecepta praeceptis virtutis opponere voluisset, opposuisset se ipsi MOSE, quod tamen admirabilis illa harmonia, quae est inter *vetus & nouum foedus* non patitur.

Adul-

adulterare autem hoc loco idem esse videtur, ac diuertere a primæua puritate amoris, sicut in aliis quoque scripturae locis, vbi virtutis praecepta traduntur, imprimis apud Prophetas haec locutio idem semper denotare solet v. *Ezech. XVI. per tot. & XXIII. 37. 45. I Cor. X. 7. & 8.* Etenim si diuertere ab vxore ob iustam & legibus probatam causam, reuera contineret adulterium in *sensu forensi & ciuili*, sequeretur MOSEN adulterium velut sancita lege autorasse, id quod de ista lege, quae DEVM autorem habet, cogitare absurdum esset atque impium.

§. X. Ergo Saluator noster hoc loco *principali-ter de regulis virtutis* fuit sollicitus, quod ipsum etiam *Saluator in doctrina de* tetur BERNHARDVS SCHVLZIVS *in dissert. cui titulus: diuortio pot-*
Non moechaberis th. 16, Sicut PAVLVVS quoque *I. Cor. VII. tis simum re-*
 10. *lis, inquit, qui matrimonio iuncti sunt, praecepto, non gulas virtutis*
ego sed dominus, uxorem a viro non discedere. Nullius *incalcavit.*
 prorsus *diuortii*, nec propter *adulterium* faciens mentionem. Si enim nemini iniuriam vindicare lex CHRISTI permittit multo magis in tam arcta societate, qualis est inter coniuges quamlibet iniuriam coniuges concoquere, ex regulis pietatis & patientiae, a CHRISTO tantopere inculcatae tenentur. Quod si autem a iure suo nihil velit remittere pars laesa coniugum, propterea non censebitur peccare aduersus regulas iustitiae in foro externo, neque iudex heic officio suo deesse poterit. Jubet quoque lex CHRISTI eodem Cap. V. *Si quis tibi colaphum in dextram malam impegerit, obuerte ei etiam alteram.* Iubet eadem: *Si quis tecum litigare & tunicam tuam velit auferre, concede ei etiam togam.* Item: *Si quis te cogere velit ad unum milliare, comitare eum vel duo.* Verum laesus & concussus his modis, si iure suo uti, & in iudicio super illata iniuria desiderium suum exponere velit: iudex profecto imperite & inepte ageret, si reum ab iniuria vellet absolueret, & actorem condemnare, vt reo sinistram quoque

que malam porrigere verberandam aut eidem togam quoque cederet cum tunica iniuste exorta. Regulae *virtutis & amoris* non sunt eum in finem Christianis praescriptae, ut sententiae forenses inter *litigantes & contendentes* secundum eas ferantur.

Præterea etiam legem Moſis, explicuit.

§. XI. Dixi, *principaliter* CHRISTVM hoc loco de regulis *virtutis* fuisse solitum. Ceterum quoniam Iudai per modum *obiectionis* legem Mosaicam de *diuortiorum* licentia Saluatori statim opponebant, quod maxime patet ex *Matth. XIX, 15*. Is Moſen, propter *σκληροκαρδίαν* eorundem sepositis perfectioris virtutis praeceptis tantum *iustitiae forensis* regulas tradidisse & diuortium *permisſiſſe* regerit, simulque *occasionaliter* verum sensum istius legis Mosaicae a corrupta interpretatione Hillelianorum vindicat, uti *Cap. 1. §. 3.* tradidimus. Ex quo simul elucet harmonia illa, quae est inter *virtutis* praecepta & *regulas iustitiae*, quae per subordinationem plurium rerum, quarum una perfectior est altera, omnium optime concipi potest CHRISTVS enim Moysin non increpat, quod diuortia *ob turpitudinem mulierum* concellerit Iudaeis, nec *usum fori* istius temporis absolute damnat, sed tantum monet, eos qui ad *perfectiorem gradum Christianae virtutis* peruenire contenderent, ob summam tolerantiam vitae Christianae, a diuortiis prorsus, etiam in calu adulterii, debere abstinere, sicuti Paulus eodem sensu *1. Cor. VI, 1. seq. iudiciorum usum* increpat. Vnde parenthesis illa (*εἰ μὴ ἐπὶ πορνείας*) non tam *exceptionis locum* obtinet a *regula virtutis*, a Christo traditae, quam verum sensum legis Mosaicae, in foro externo zelytypia ductis applicandum, & in genere in usum praxinque ducendum, ubi virtus Christiana defecerit.

Quid circa explicationem vocis πορνείας obseruandum

§. XII. Denique & hoc circa explicationem textus MATTHAEI maxime controuersum, an voce *πορνείας* solum *delictum adulterii*, vel *illiciti cencubitus*, an vero & alia *delicto maiora*, aut aliae causae similes intelligi

ligi debeant, cum illud certum sit, quod vocabulo *fornicationis* seu *πορνείας*, tum in sacra scriptura, tum vulgo apud Hebraeos alia quoque delicta per *metaphoram* denotentur. v. Buxtorf. *de Sponsal. & diuort. p. 2. p. 128.* SELDENVS *de vxor. Ebr. L. 3. c. 23.* BROCHMANN *in loco de coniugio c. 4. qu. 55.* Illustr. Dn. THOMASIVS, Patronus & Praeceptor noster venerandus *Lib. III. Inst. Jurisprud. diu. c. 3. §. 61.* AVGVSTINI hanc in rem testimonium allegauimus supra *Cap. I. §. 17.* Et NICOLAVS quoque HEMMINGIVS apud DEDECKEN, *Consil. P. III. p. 455.* verba CHRISTI ita explicat: *Dixit CHRISTVS, quicumque dimiserit uxorem suam, παράλογος λόγος πορνείας, h. e. nisi propter rationem adulterii, facit eam moechari. Hic non πορνείας solum sed λόγος & πορνείας excipitur. Cum ergo λόγος significet rationem, quid vetat, CHRISTI verba ita interpretari: qui dimiserit uxorem suam, nisi ob causam, quae eam rationem criminis habet, ut scortationem aequet & proportionem quandam, quod sceleris gravitatem attinet, cum scortatione habeat, is facit moechari. CHRISTVM igitur non exclusiue adulterium, seu scortationem ipsam diuortii causam pronunciaſſe, sed synechdochicōs locutum sub voce πορνείας, quae idem significet, quod hebraica *eruath tabhor* Deut. XXIV, I. pluresque grauioreſ causas, & sub vna certa specie genus innuisse, sub quo consimiles species, quod gravitatem sceleris attinet, contineantur. Inde factum putat. ut & Paulus aliam & diuersam plane causam malitiosam sc. desertionem, ob delicti paritatem diuortiorum licentiae adiecerit. Nos ex historia disputationis Christi cum Phariseis, quam supra *Cap. I. §. 3.* ex SELDENO recensuimus, & ex statu Controuersiae, quae fuit inter diuersas Iudaeorum sectas, super diuortiorum licentia omnino recte sentire eos existimamus, qui a Christo omnem πορνείαν seu turpitudinem in genere exceptam fuisse profitentur: Hoc enim genuinus vocis πορνείας signifi-*

G. fica;

ficatus flagitat; qui cum textu Mosaico *Deut. XXIV.* de cuius
 explicatione; non *correctione* aut *emendatione*; lis erat; appri-
 me conuenit. In eo enim, quod *LVTHERVS*: *umb etwa*
einer Unlustwillen/ reddidit, versio latina *XANTIS PAGNI-*
NI ita vertit, *quod inuenerit in ea turpitudinem aliquam. Vul-*
gata foeditatis facit mentionem. Graeca autem *LXX.* Inter-
 pretum ita habet: *ὅτι ἐυρηκεν ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρᾶγμα,*
quod inuenerit in ea turpe facinus. Quae omnia generalem
 vocis significatum confirmant. Neque putandum est, Chri-
 stum tantummodo mentem suam restringere voluisse ad *ad-*
ulterium; cum ratio sub conceptu adulterii latitans, sit latior,
 quam vt solo adulterio concludatur. Fuit autem Saluatoris
 scopus in *d. textu*, non vt causas exprimeret *maiores* aut
 aequae *graves eiusdem generis*; nam de his non erat consul-
 tus; sed vt minores tantum; apud Iudaeos contra intentio-
 nem Moisis vsitatos, remoueret; vnde non *exclusiue* eum
 locutum esse constat.

*Paulus recte
 admisit di-
 uortium ob
 malitiosam
 desertionem.*

§ XIII. Admissa hac explicatione, facile con-
 stat, qua ratione *PAVLVS I. Cor. VII. 15.* praeter adulte-
 rium; *malitiosam* quoque *desertionem* admittens, cum
CHRISTO conciliari possit. *PAVLVS* enim loquitur
 de *coniuge fideli*, quae secundum *regulas virtutis christia-*
nae; post acceptam ab altero; vel datam quoque offensam;
 ad reconciliandum est parata; a quo pars aduersa abhor-
 ret; sed iure suo vti mauult; quam iniuriam remittere. Et
 in hoc casu, ne conscientiam oneret eius, qui pacem &
 concordiam quaesuit; pronunciat: *Sin infidelis diuortium*
facit, faciat, non est in huiusmodi reseruus frater aut so-
ror: quin nos ad pacem vocauit DEVS. Manet igitur
PAVLVS in *regula virtutis coniugalis*; alibi tradita, eam
 tamen ita limitat; vt si post offensam; pacem & concor-
 diam quaerat pars vna coniugium; altera vero infidelis, se-
 cundum *regulam amoris* redire nolit; sed diuortium vr-
 geat;

geat, hoc casu non amplius onerandam esse conscientiam eius, qui aptis ad reconciliationem mediis usus est.

§. XIV. Porro, qui plures adulterio causas diuertendi admittere nolunt, (VI) hanc unicam exceptionem asserunt in natura ipsius coniugii esse fundatam, eamque proinde non commode ad alias posse extendi causas. Ideo enim adulterium a generali prohibitione diuortii exceptum fuisse contendit GERHARDVS in loco theol. de coniugio §. 564. quod coniuges ex primaeva institutione sint vna caro. (Gen. II, 24. Matth. XIX, 6. Sed vxor, quae fornicatur, sit vna caro cum scorto, vti philosophatur Paulus, I. Cor. VII. 16. ergo hic specialis ratio esse videtur, quod non amplius maneat vinculum unitatis coniugalis, sed nefarie per adulterium dirumpatur, adeoque posse adulterum repudiari. Inde inferunt quoque Doctores, hoc casu ipso iure dissolui matrimonium, non exclusa tamen declaratoria iudicis sententia, cui ante omnia constare debet de veritate perpetrati criminis, nisi ipsum delictum sit notorium. CARPZOVIVS iurispr. consist. lib. 3. tit. 5. def. 69. NICOLAI de diuort. & repud. P. 2. c. 1. n. 65. seq. Cum itaque adulterium tollat ipsum matrimonii fundamentum, iuxta CARPZOVIVM c. l. n. 10. & sic specialem rationem habeat, non videtur idem dici posse de alia quacunque causa, qua non obstante, nihilominus cesset adhuc durare vinculum coniugale, cum fundamentum matrimonii, quod in fide, non quavis, sed coniugali consistit, non aequè tollatur. Nos autem in his omnibus nihil deprehendimus, quod nobis obstet, praeterquam inanem verborum cumulum. Quae enim de unitate carnis inter coniuges ex sacris literis adferuntur, vera sunt in sensu figurato & mystico, ad denotandam vinculi matrimonialis constantiam). Si plus inferrent, coarguenda quoque fuisset philosophia PAVLI, qui masculum quoque ait vnam carnem fieri cum scorto, cum qua fornicatur, PAVLVVS autem nil aliud dicere voluit, quam figuratam illam carnis

vnitatem, h. e. fidei constantiam violari per scortationem. Si igitur aliis quoque causis aequae fides ista potest disrumpi, aliis & iisdem etiam causis figurata illa vnitas rumpitur, & per consequens matrimonium *quoad vinculum* dissolui potest, Reliqua quae obiici solent dubia, quia tanti haud sunt ponderis & momenti libens praetereo. Cui vero volupe fuerit longa serie perlustrare argumentorum cumulum, quae contra diuortiorum, propter grauiiores adulterio aut aequae graues causas, licentiam adducuntur, consulat B. DN. SAM. STRYKII *dissert. de diuort. ob insid. vitae struct. §. 13. 14. 15.*

Leges Principis circa diuortia stringunt etiam subditos diuersae religionis.

§. XV. Remotis hiis dubiis iterum reuertor, ad thesin secundum quam Principi Euangelico *ex imperio ciuilius* determinandi causas diuortiorum vindicavi. Fluit autem exinde, *leges circa diuortia* a Principe statutas, quia *ciuiles* sunt, etiam ad *subditos diuersae religionis*, veluti *Iudaeos aliosque pertinere*: ita tamen, vt si *restrictivae* sint, etiam illos obligent, qui secundum suae religionis principia ex pluribus aliis causis diuortia concedenda esse credunt; si vero *extensivae* fuerint, non obligent eos, qui iure quodam diuino diuortia existimant ad vnica[m] adulterii causam esse restricta, cuius rei ratio est, quod *id, quod permittitur, cedat ei quod iubetur, & quod etiam secundum erroneam conscientiam agere fas sit.* Caeterum ne indeterminatam in his potestatem Principi adscribere videamur, eum ob *iustas & graues tantum causas* diuortia permittere posse asserimus, h. e. tales, quae *fini matrimonii eiusdemque essentiae contrariae sint, & pacti coniugalis in his violationem in se contineant.* Idque *directo vel per consequentiam.* Vtrumque et natura negotii, de quo agitur, & decor publicus, & prudentia legislatoria requirere videntur. Matrimonii *natura & essentia* in mutua concordia & ad summum perducta amicitia consistit: *finis* eius ad mutuum adiutorium tendit & *sobolis procreationem*: in his quo-

Ex causis grauibus demum diuortium concedendum

quoque *pacti matrimonialis summa capita & essentialia*, ver-
 tantur. Igitur quaecumque causa huc potest referri, ea quo-
 que valida erit, ad dissoluendum matrimonii vinculum, fal-
 tim, si Princeps Euangelicus eam admittere velit. Reliqua,
 quae pacto matrimoniali adiiciuntur, tanquam *minus neces-
 saria & extra essentialia*, si contra fidem datam non prae-
 stentur ab alterutro coniugum, tamen propterea coniugium
 dissolvere haud possunt. Vnde si maritus vxori promiserit,
se ipsa inuita loco vel domicilio eius haud esse discessurum,
 postea tamen domicilium mutet, propterea nec vxor di-
 uertere a marito, nec separatim habitare, sed maritum fe-
 qui tenebitur, quamuis multi apud *GVTIEREZIVM c. 23.
 de matrim. n. 16.* dissentiant. Leuis enim tantum videtur,
 illa iniuria, si quod vel iussus & vocatio Principis, vel ma-
 riti in melius mutata fortuna postulat, domicilium mutet,
 maritus; hanc ei condonare vxor vel sua sponte debebat,
 si sincero amore coniugali maritum prosequitur. Similiter,
si dotem promissam coniux praestare nequeat, ob hoc ma-
 trimonium haud erit dissoluendum. *NICOLAI de diuort.
 c. 4.* Quamuis, si sub expressa hac conditione matrimo-
 nium fuerit coalitum, aut alterutra pars alterum dolose cir-
 cumuenerit, aureos promittendo montes, aliud dicen-
 dum esse videatur, quod tamen huius non est loci inqui-
 rere.

§. XVI. Inter causas igitur diuortii prima erit I) *Prima diuor-
 adulterium*, quia matrimonii naturae contrarium est, & *tii causa ad
 essentialis pacti matrimonialis violationem directo continet.* *alterium.*
*CARPZOV. Jurispr. Consist. Lib. II. def. 189. BRVNNEM.
 J. E. L. H. C. 17. §. 16. seqq. ibique STRYK. in notis.* Per
 adulterium autem hic intelligitur quaelibet illicita coniu-
 ctio. *Simplex an duplicata* fuerit, quoad diuortium nihil
 interest, quia perinde pacti coniugalis caput primum &
 essentialiale violat, qui alteri corporis sui usuram facit. Sicut
 nec interest, an marito fuerit commissum an ab vxore adul-
 terium,

terium, etiam si maritus cum *publico scorto* rem habuerit, vel vxor a marito deserta, aut domo sua expulsa adulterium commiserit, vel propter necessitatem famis, vel quia maritus ipsi alimenta aliaque necessaria denegauerit, vel eius vitae insidias struxerit, aut vxor faeuitia mariti mota adultera facta fuerit, vid. BARDILI *Ex. 52. Concl. 16. & ibi allegati*. Neque ad hoc vt matrimonium dissoluatur, opus est, vt adulterium plene fuerit probatum, sed sufficiunt quoque praesumptiones. *Cap. praeterea X. de legibus. Cap. ex literis X. de praesumpt.* COTHMANN *L. 3. Resp. 16. n. 96.* Quemadmodum alias in delictis occultis probatio ex pluribus coniecturis pro concludente habetur, BALDVS *ad L. 4. C. de seru. fugitiu.* BOERIVS *decis. 164. n. 4.* CARPZOV. *Jurispr. Consist. L. II. def. 185. conf.* HERTIVS *in not. ad Pufendorsum de J. N. & G. L. 6. C. 1. ad §. 21. lit. b.* Neque requiritur, vt adulterium per feminis immisionem plene fuerit consummatum, quia eandem continet *turpitudinem* adulterium, vsque ad actum illum vltimum progressum. Excipitur tamen 1) vxor, quae vim passa. *l. 13. §. 7. ff. ad leg. Jul. de adult. caus. 32. qu. 5.* 2) Si coniux ex errore cum alia concubat, quam coniugem esse putat. *C. in lectum 6. C. 32. qu. 1.* 3) Si vterque maritus & vxor sint adulteri, tunc enim adulterium cum adulterio compensatur. *c. n. tit. n. 32. qu. 5.* 4) Si coniux delictum remiserit, quod per cohabitationem subsequentem probatur. *l. 13. §. fin. de adult. l. 47. sol. matrim.* 5) Si coniux, eo quod praebere se noluerit, causam adulterii praebuerit. *L. 47. sol. matrim. & allegat. ap. BARDILI Exerc. 42. concl. 18. lit. f.*

(2 Malitiosa
desertio.

§. XVII. Secunda diuortii causa erit II) *malitiosa desertio* *1. Cor. VII. 15.* CARPZOV. *iurispr. consist. L. II. def. 192.* BRUNNEMANN. *J. E. L. II. C. 17. §. 26. seqq.* quae tamen non facile praesumenda, sed legitime probanda. *Nov. 117. L. II. c. 19. X. de Sponsal.* B. DU. STRYCK. *de dissens. spons. sect. 6. §. 9. seqq.* Hodie vt quis pro *malitiosa*

so desertore habeatur; requiritur; vt absens, praemis-
 bus edictalibus citationibus, non compareat: v. BEVSTIVS
p. 2. c. 26. tempus autem expectationis iudicis arbitrio relin-
 quitur, qui etiam post sex menses solet permittere edicta-
 lem citationem. FINCKELTH: *Obs. III. n. 15.* CARPZOV.
iurisprud. consist. L. II. def. 170. n. 2. Eiusdem generis est
 III) *pertinax debiti coniugalis denegatio*, quam sub malitio-
sa desertione nonnulli comprehendunt, v. STRYCK. *d. l. §*
20. seqq. quatamen extensione non est opus, cum per se
 matrimonio soluendo illa sufficiat, quia fini matrimonii di-
 recto est contraria. Hoc nomine quondam apud Iudaeos
 erat *actio debiti coniugalis*, vti docet SELDENVS *de vxor.*
Ebr. L. 3. C. 6. 7. LACTANTIUS *Inst. diu. L. 6. c. 23.* Nec
 aliam ab *causam DEVS*, cum coetera animantia suscepto
 foetu, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulie-
 rem patientem viri fecit, sc. ne foeminis repugnantibus li-
 bido cogeret viros aliud appetere, eoque facto castitatis glo-
 riam non tenerent. conf. BRUCKNER. *in decis. iur. matrim.*
 BARDILI *Ex. 52. Concl. 20. cum alleg. IV)* *Insidiae vitae*
& mariti virilitati structae, prout B. STRYCK. *d. tr. sect. 5. §.*
9. seqq. & in peculiari dissert. ex professo docuit. In VER-
 MESIENSI Concilio, quod sub PIPINO Rege in Gallia
 celebratum est & ad ann. CHRISTI DCCLII. *Can. V.*
 hoc confirmatum: *Si qua mulier mortem viri sui cum*
aliis hominibus consiliauit, & ipse vir ipsius hominem se de-
fendendo occiderit, & hoc probare potest, ille vir potest vxor-
em suam dimittere, & si voluerit aliam accipere. V) *Perpetua*
abortus procuratio. v. LYNKER. *Decis. Ienens. Dec. 71.* BRVN-
 NEM: *J. E. L. II. c. 17. §. 33.*

3) *Pertinax
 debiti coniu-
 galis denega-
 tio.*

4) *Insidiae vi-
 tae structae.*

5) *Perpetua
 abortus pro-
 curatio.*

6) *Exilium vel
 relegatio per
 petua vxoris.*

§. XVIII. VI) Huc referimus *exilium & relegatio-*
nem vxoris ob delictum infamans, siue capitale, siue non
 fuerit. Neque interest, an sententia aduersus reum iam
 lata, an is fugitiuus factus sententiam anteuerterit. Est enim
 haec exilii natura & effectus, vt qui propter delictum infamans
 mans:

mans eo plectitur, fiat *ipso iure* infamis, & tenquam putridum membrum e ciuium societate eiciatur. Quae autem societas coniugalis potest esse cum eo, qui e ciuium societate eiectus est, & pro mortuo habetur. Et cui omnia ciuium commercia sunt interdicta, qui poterit in societate coniugali manere, quae famae integritatem non minus sibi vindicat quam reliquae. Taceo dissensiones & animorum perpetuam renitentiam, quae inter coniuges perpetuo sit mansura, imprimis eos, quibus honestior paulo nascendi conditio famam in precio posuit BRVCKNER. *decis. matrim. c. 16. §. vlt.* Cumque exilium, in quod quis ob factum infamans mittitur a Doctoribus passim *desertioni malitiosae* aequiparetur, obseruante CARPZOVIO *Jurispr. E. Consist. L. 2. def. 177. n. 13.* debebant quoque iidem exilium inter causas diuortiorum admittere, quemadmodum sponsalia propterea dissolui posse recte statuit IDEM *d. def. 177.* Et tamen si furtum commiserit maritus, ac propterea extraordinaria poena, h. e. fustigatione vel sola etiam relegatione punitus fuerit, vxori hanc afflictionem tanquam casum fortuitum ferendum esse, aequum putat CARPZOVIVS, vnde nec vxor maritum derelinquere, quin potius ipsius relegatum sequi teneatur, quod praediudiciis fori confirmat *d. l. def. 203.* NICOLAI *de diuort. c. 4. n. 13, 14.*

*Judicium de
dissentientis
um argumen-
tis.*

§. XIX. Quod si his argumentis aliqua ad probandum inest vis & efficacia, ex dictamine rectae rationis & principiis Iuris patrii antiqui, ea potius ad maritum ob commissum *homicidium* fugitiuum, quam qui propter *furtum* exilio mulctatus fuit, applicanda esse crederem. Nam 1) furtum nunquam non consulto & doloso animo perficitur, & raro poenitentiam commissi criminis comitem habet. 2) Plus periculi cuius a fure imminet, quam ab homicida, qui ab altero lacesitus, iram cohibere non potuit. Vnde quoque est, quod in maiore infamia apud honestos viros fur habeatur, quam qui ex calore iracundiae homicidium

dium commisit, quod facti poenitentia e vestigio sequitur. Recte VELTHVYSIVS de principiiis iusti & decor. Si quispiam, inquit, in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus nititur furem comprehendere: Si autem quispiam ira percidit, homicidium perpetraverit, omnes eius libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat. Ratio est, quia plus periculi cuius imminet ex fure, qui cuiusvis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo lacesitus fuerat. Ob quas rationes quoque 3) legibus patriis longe mitior poena in eiusmodi occisorem, quam in furem fuit statuta, quod erudite executus est JCtus Celeberrimus Dn. FRANCISC. ERNESTVS VOGT, Fautor & amicus noster honoratissimus, in Commentatione Academica ad Leges Iulicas de homicidio §. 19. iunct. §. 17. & 37. Loquimur autem de homicidio in calore iracundiae patrato, vbi post iurgia ad verbera & vulnera peruentum: non de homicidio structis insidiis commisso, quod propria vocis significatione in legibus Germanicis, morden/ significat, & pro doloso tantum habetur, vt iterum docet praelaudatus Dn. VOGT d. §. 17. Ob homicidium autem calore iracundiae commissum honestissimas quoque matronas saepe videmus exulem maritum sequi, et calamitatis eius ferre partem, veluti etiam vxorem Caini post commissum homicidium, secutam fuisse maritum suum docet LVTHERVVS in Comment. ad Gen. cap. 4. ad verb. & agnouit Cain vxorem suam in fin. Neque dubium est, quamdiu ius manuarium & duellorum licentia fuerunt in Imperio permessa vxori diuortium petere ob homicidium mariti in duello commissum, nefas fuisse. Interim quoniam post pacem publicam peculiaribus edictis Principum etiam homicidia ex calore iracundiae perpetrata adeo atrociter puniuntur, vt reum criminis aut supplicium aut infamia cum omnimoda fortunarum euersione, sequatur, hodie

die regulariter vxori in tali casu diuortium haud esse dene-
gandum crederem, sed manendum in regula, *propter exi-
lium coniugis ex delicto infamante diuortium esse conceden-
dum.* Hanc regulam quoque paucis abhinc annis confir-
mauit Serenissimus Brunsvicensium Dux ANTONIVS VL-
RICVS. in peculiari constitutione, quae extat in der erneu-
erten Braunschweigischen Kirchen-Ordnung p. 123. his
verbis: Wir haben gnädigst ersehen / was gestalten Ihr we-
gen der sich befindenden unterschiedenen Meynungen der Docto-
rum über die Frage: Ob im Fall / da ein Ehemann oder
Eheweib / nicht wegen Unkeuschheit / sondern anderer verübten
Ubelthaten halber / auf ewig relegiret worden / die separatio
quoad vinculum statt habe / und dem, unschuldigen Theil / sei-
ner Gelegenheit nach / anderweit sich zu verheurathen zu zulassen
sey? Bey uns unterthänigst anfragen wollen / welcher Mey-
nung man darunter beyzuziichten / und die vorkommende Fäl-
le zu entscheiden haben möchte. Wann wir dann in Erwägung
der allerseits angeführten rationum, und so wol aus S. göttli-
cher Schrift / als auch den gemeinen und Kirchen-Rechten ge-
nommenen Gründen dahin geschlossen / und aus hoher Lands-
Fürstl. Macht und Gewalt hiemit declariret haben wollen / daß
im obigen Fall / derjenigen Doctorum Meynung / so die affirma-
tiuum behaupten / nachgegangen werden solle. So haben wir
euch hiermit solches gnädigst ohnverhalten wollen / und werdet ihr
Demnach so wol bey den iezo vorhandenen / und zur Gerichtlichen
Erörterung stehenden / als künfftig noch vorkommenden Fällen
euch in iudicando hiernach also zu achten wissen. conf. B. STRYK.
*de desert. coniug. malit. §. 16. BRVCKNER. in decis. iur. ma-
trim. Cap. XLIX. n. 17.*

*Dissentienti-
um argumenta
recensentur.*

§. XX. His quae dicta sunt opponit CARPZO-
VIUS d. def. 203. 1) quod matrimonia autoritate iuris di-
vini nitantur. 2) quod ALEXANDER III. Pontifex in
Cap. quae sunt 2. X. de diuort. statuatur, taliter responden-
dum, *quod mulier pro furto vel alio crimine viri sui ab eo
sepa-*

separari non debeat. Huc etiam 3) pertinere credit CONSTANTINI constitutionem in L. 24. C. de donat. inter vir. & uxor. Sin autem aqua & igne interdictum erit, vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsecuta, donationes a viro in uxorem collatae, adhuc in pendentia manent, quia nec matrimonium in huiusmodi casibus dissolvitur. Et 4) ALEXANDRI Imperatoris legem I. C. de repudiis: matrimonium quidem deportatione vel aqua & igne interdictione non solvitur. Porro 5) JUSTINIANI constitutio in Nou. 22. Cap. 13. eius sententiae favere videtur, ubi ita: Deportatio tamen, in quam migravit, & antiqua ignis & aquae interdictio, quam aqua & igne interdictionem vocant nostrae leges, non solvit matrimonium. Cui 6) iungi quoque poterat L. 5. D. de bon. damnat. Cum vero deportationi & aquae & ignis interdictioni hodie bannum Imperii & exilium soleant aequiparari, videtur quoque ob rationis paritatem nec propter exilium matrimonium esse dissolvendum. Verum ad rationem 1) respondeo resolvantur matrimonia eatenus iuris diuini esse, ut nec propter causas, quae pactum matrimoniale vel *directo* vel per *indirectum* violant, dissolvi possint, iam supra negatum, & ut opinor, satis quoque probatum fuit. 2) Pontificis constitutio ex erroneo principio, quasi matrimonium sit sacramentum, sine dubio profluxit, unde non magis obligat Protestantes, quam reliqui errores & principia Pontificiorum, quae in corpore iuris canonici continentur. 3) Ad leges Iuris Iustinianaei autem ut recte respondeamus, praesupponendum ex §. 2. C. I. apud Romanos tam laxam fuisse divertendi licentiam, ut *bona* quoque *gratia* discedere a societate coniugali coniuges potuerint, unde nec iure Pandectarum diuortiorum causae deprehenduntur restrictae: Sed quemadmodum coniux ob *leuem* quoque *causam* coniugi nuncium mittere poterat; ita in eius quoque arbitrio

erat positum, vtrum, si grauem causam haberet diuertendi, eam coniugi remittere et in amore coniugali permanere vellet, nec ne? ne forte lucris nuptialibus marito priuaretur. De eo tantum iure *Digestorum* pariter atque *Codicis* disputatum fuit: 1) An, si coniux in insulam sit deportata, aut aqua & igne interdicta, haec quoque causa ab altera coniuge possit remitti, & annon potius *ipso iure* post deportationem aut aquae et ignis interdictionem matrimonium videatur dissolutum, quia omnia ciuitatis iura deportatus & interdictus amittebant, ad quae etiam iustas nuptias referri patet *ex pr. l. de nupt.* Ad hanc quaestionem *VLP IANVS* in *L. 5. ff. de conis dam.* respondet, non censeretur matrimonium *ipso iure* solutum, quia quamuis ciuitatis iura amiserit deportata, tamen nihilominus libera maneat. Et sic iustas nuptias habuit pro effectu *libertatis*, quas alii *ICTI* pro effectu *ciuitatis Rom.* habuerunt. In quo peccauit quidem *ICTUS* aduersus analogiam *Juris*, quod in *pr. 7. de nuptiis* continetur, *conf. PAVLVS* in *l. 56. ff. sol. matr.* *TRIBONIANVS* autem, qui adeo diuersis fundatos principis textus in vnum corpus congeffit, insignem legum antimoniā adinstitit. Interim ipse *VLP IANVS* *d. l. liberum* dicit esse coniugi, an hoc casu diuerrere velit, in verbis: *Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit.* Idem disertis verbis dicitur in *lege 1. C. de Repud.* quam mutilam allegat *CARPZOVIVS.* *matrimonium quidem deportatione non soluitur (scilicet ipso iure) si casus, in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionem.* 2) de dote et lucris nuptialibus quaesitum fuit, alterutro coniugum deportato aut aqua et igne interdicto. In hac quaestione pronunciat *VLP IANVS:* *Si alia lege quam majestatis, vis publicae, parricidii, veneficii & de sicariis, capitis damnata sit uxor, dotem non publicari, sed mariti cedere lucro.* Sin autem deportata sit uxor, eaque discedere a marito velit, tunc si filiafam. sit, patrem eius posse repetere dotem: sin

meterfam. sit, tamdiu quidem apud maritum remanere dotis compendium, donec ipsa voluntatem suam diuertendi possit declarare, qua facta declaratione, ipsi quoque vxori quasi humanitatis intuitu actionem concedit pro repetenda dote. In *L. 24. C. de donat. inter vir. & vxor.* imperator prospicit vxori, cuius maritus damnatus est, primo quoad res proprias et donationes a marito factas, antequam is damnatus et ex poena mortuus esset. Deinde si aqua et igne interdictus aut deportatus sit maritus, ita prospicit vxori, vt donationes a viro in vxorem collatae tantisper in suspenso maneant, donec maritus eas reuocauerit, non reuocatae autem ex morte mariti vxori confirmantur. In *L. 1. de repudiis* agitur de repetitione dotis marito deportato, aut aqua et igne interdicto, & pronunciat Imp. hoc casu stricto iure dotis actionem non competere vxori, quod per deportationem matrimonium quoque ipso iure non soluatur. Interim tamen inhumanum putat esse, vxorem, quae ex amore a viro deportato diuertere noluit, quamuis potuerit, tamdiu sine dote relinquendam esse, hinc ex aequitate ei concedit *dotis actionem* aduersus fiscum. conf. BRUNNEM. in *comment. ad h. tit.* Patet itaque iure Justiniano diuortiorum licentiam propter deportationem omnino fuisse permissam. Vnde si ab ea ad exilium et relegationem argumentum ducere fas est, propter has quoque causas ex *paritate rationis* hodie diuortium facere licebit. Quamuis nobis, qui de iure Principis circa diuortia loquimur, parum intersit, vtrum Caesares ante IUSTINIANVM diuortiorum licentiam propter *deportationem* concesserint, an denegauerint? cum nostris Principibus ius diuortia ex conditione *imperii ciuilibis* et natura rerum ciuiliam vindicauerimus, ad quas causas quoque matrimoniales et diuortiorum pertinere dictum est.

§. XXI. Accedimus 7) ad nouam causam, a MILTONO, ob domesticas calamitates, vt coniecit P. FENDORFVS, peculiari libro *de diuortis* defensam, scilicet

mores intolerabiles ac disparitatem & venitentiam animo-
rum, quam is, per principia quoque religionis Christianae,
 inter coniuges sufficientem esse diuortii causam, non abs-
 que omnifundamento existimat. Quamuis autem MILTO-
 NI sententia communiter vapulet, dudum tamen aequis
 & prudentibus rerum aestimatoribus obseruatum est, non
 omnino leuem aut de nihilo prorsus iam iudicandam esse,
 quin vel a *malitiosa desertione* argumentum pro MILTO-
 NO longe stringentissimum, afferri posse. Parum enim in-
 teresse videbatur, an *animo* an *corpore* se separet coniux,
 quia haec duo tam arcta copula debent esse coniuncta, vt
animorum vnio absque *corporis* coniunctione matrimonium
 dici nequeat, nec *corporis coniunctio* absque *animorum*
vnione honeste exigi aut praestari possit. Ex quo etiam
 est, quod Theologi pariter & Icti, duplicem constituent
desertionem, *localem* alteram, alteram *non localem*, quam-
 uis hanc, quæ magis *animorum* est nescio quo fato, ad
debiti coniugalis denegationem soleant restringere. Quoniam
 autem Consistoria passim *perstinacem debiti coniugalis deneg-*
ationem malitiosae desertioni aequiparent; mores quo-
 que intolerabiles ad eam referre deberent, quippe qui regu-
 lariter cum *debiti coniugalis denegatione* sunt coniuncti. Et
 cum immorigerum filium patri abdicare fas sit, qui saltim
 naturaliter videtur patri magis coniunctus, quam vxor: cui
 non posset vxor, moribus intolerabilibus praedita, & emen-
 dationis impatieus, tanquam rebelle familiae membrum, e do-
 mo eiici? Aut si intolerabili modo vxorem tractet maritus, ne-
 que ipsi, quæ matronae debentur, exhibeat, sic vt non tam
 comparem, quam importunum sese hostem gerat, omni-
 no aequam videtur, vt haec quoque diuortio sibi consulere
 possit. *add. L. Theodosii s. C. de repud.* Neque has ratione
 subuertit dubium, quod mouet PVFENDORF. L. 6. d. 1.
 N. & G. §. 22. aiens: *Reliqua tamen officia matrimonii*
posse continuari, puta propagationem sobolis, cohabitatio-

ne continua & familiari vt ut disrupta; vnde pro *separatione quoad thorum & mensam* argumentum ducit. Sicut enim *separationem quoad thorum & mensam* pro inuento Pontificum, primum in cerebro AVGVSTINI ex falso principio natum, habemus, ita iniquissimum est, si aliter adhibetur, quam vt *remedium temporarium*, quo coniuges ad breue tempus seperati, taedio vitae solitariae, eo lubentius iterum possint reconciliari, ne parti innocenti fiat iniuria, quae sic alienum luere peccatum cogitur, et ad coelibatum sibi forte molestissimum aut intolerabilem adstringitur. Cumque non sit probabile, immorigeram coniugem ad debitum conjugale sat commodam se praebituram esse, cuius conuersatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus auersaturum corpus, in quo tam tetricus hospes habitat, hinc nec debitum conjugale a persona, a qua maritus propter intolerabiles mores se ad tempus curauit separari, honeste exigere posse concludimus. Nemo enim prolem tollere optat ex ea, quam odit.

§. XXII. Sed vt plenius MILTONI sententiam percipiamus, lubet eius argumenta recensere, prout ea in compendium redegit Ill. PVSENDORF. *L. 6. de J. N. & G. C. I. §. 24.* Existimat, disparitatem animorum, peruicaciam ingenii, societati cum certo aliquo homine colendae ineptam, & corrigi nesciam, quaeque praecipuum matrimonii bonum, adiutorium & recreationem intercipit, longe grauiorem esse causam diuortii, quam est naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua foeditas, ob quam tamen Iudaeis diuortia quondam permissa *Deut. XXIV.* Nullam praeterea societatem ligare focios contra primum scopum institutae societatis, aut contra intentionem & spem vtriusque aut alterius societatem intentionem. Jam autem DE VM voluisse viro adiungere *adiutorium*, non *domesticum tortorem*, subsidio futurum, non in sola procreatione scholis, sed & in eiusdem educatione, & totius vitae con-

*Miltoni ratio-
nes.*

con-

confortio; quem finem vtique intolerabilis ingenii morum-
 que asperitas perimit. Absurdum videri, quod, cum ius
 canonicum frigiditatem ad matrimonium dissoluendum citra
 scrupulum declarauerit sufficientem, morum adeo nullam
 rationem habuerit: praesertim cum illa statim possit depre-
 hendi, hi vero ad tempus alta dissimulatione obtegi soleant,
 quousque miser in castes sese perumpi nescias induerit. Esse
 contra legem caritatis, esse plenum inhumanitatis, villo mo-
 do adstringere hominem miseris non nisi morte finiendis.
 Frustra regeri, infausta matrimonia a DEO imponi exer-
 cendae virorum patientiae. Nam et morbos et alias cala-
 mitates diuinitus immitti, quibus tamen vt humanis resista-
 tur, non esse interdictum. Sacras literas inter alias rationes
 matrimonium suadere, propter declinandas tentationes,
 ex incontinentia vitae prouenientes. Ast, qui in matrimo-
 nio suo nihil inuenit, in quo animus possit acquiescere, cui
 per vxorem perpetua taedia mouentur, illum longe gra-
 uioribus agitari tentationibus, quam si in coelibatu substi-
 tisset. Nam cum et animo semper male esse; et quia vxor
 displicet, alibi libidines prorumpere gestire. Naturae re-
 pugnanter, animos inuicem conciliari nescios, insolubili vin-
 culo copulare. Insidias vitae structas ad diuortium suffice-
 re Imperatores Christianos iudicare. Atqui quam multi
 perpetuas illas offensas vitam abruptis? Denique matrimo-
 nium esse societatem inter homines. Atqui societates hu-
 manas cum *vinculo morali* contineantur, vtique magis ani-
 morum, quam corporum combinatione constare. Alia
 enim nihil restare, nisi corporum commixtionem, plusquam
 belluinam, cum in multis quoque brutis aliquid instar be-
 neuolentiae inter compares cernatur. Quando igitur ani-
 mus debitam coniunctionem, quam in matrimonio quaeri
 non inuenit, tam male comparatum par potius in carcere
 quam humana societate viuere. Et quae sunt reliqua.

§. XXIII. Sicut vero his MILTONI rationibus *De his iudici-*
 non omnem vim & efficaciam denegamus; ita statuimus, *um.*
 posse quoque Principem propter *intolerabiles coniugum*
mores diuortium quandoque permittere: quemadmodum
 in vicino quodam Ducatu paucis abhinc annis Consistorii
 autoritate id factum fuisse ipse memini. Sed *an Princeps*
per modum legis generalis hanc diuortii causam publicis ta-
bulis inscribere debeat? alia quaestio est: quae si affirman-
 da, Principi debitis cautionibus omnino utendum est, ne
 vel Consistoriorum potestati in arbitrando nimium attri-
 buat, vel cauillationibus incommodi mariti, aut vxoris
 molliter educatae ad promiscuam diuortiorum licentiam
 viam sternat, qua pestilentius reipublicae nihil esse potest.
 Etenim vbi, post acceptam ab altero offensam, non statim
 ab hac societate recedi posse norunt coniuges, quamuis non
 vsque bene sint compositi, sua tamen quoque sponte ad pa-
 cem et concordiam redire malunt, quam sui sibi esse tor-
 tores. Quod si vero lex scripta sit publice de diuortiorum
 licentia indefinite concedenda, ob morum quamcunque dis-
 similitudinem, in sociabilis coniux nunquam non habebit, in
 quo malitiae suae quaerat praesidium. Non proprios mo-
 res accusabit, sed partis innocentis nunc obstinationem,
 nunc vituperabit mollitiem, nunc torporem ingenii, ami-
 cabilis et facetiae conversationis impatientem; nunc rei fa-
 miliaris aut negligentiam accusabit, aut plus quam coniugi
 applicatam curam. Hunc offendet in vxore superstitiosa
 pietas; illam in marito libris magis quam liberis intenta
 assiduitas. Quae omnia ita comparata sunt in matrimonia-
 li societate, ut quisque in sua coniuge hos mores non solum
 tolerare debeat, tanquam vtrisque communes, & cuiusuis
 temperamento proprios, sed & ad alterius captandam be-
 nenolentiam & amorem coniugalem, suos paulatim ita ad-
 fuescere, ut cum alterius conueniant, quamuis paulo a tem-
 peramenti sui natura alienis. Vbi vero tetra fuerit, & corri-

ginescia, cum obstinatione morum peruersitas in coniuge, quae omnem vitae amicabilem societatem dirimat tollatue, heic Principem statuere posse existimo, vt Consistoria dis-sociant, quos natura sua iam dissociatos reddidit: neque iniurius in leges diuinas esse, aut in conscientiam peccare censendus est, Princeps, qui diuortium admittit, ne parti innocenti infelici coniugo, cum perpetua animi aegritudine foret immoriendum.

1) *Impietas*
aduersus DE-
VM.

§. XXIV. Huc pertinet VIII) *impietas aduersus DEUM*, quae flagitiis inquinat coniugem ab ipso NICOLAO HEMMINGIO, Theologo orthodoxo, apud DEDECKEN. *Tom. III. Cons. p. 462. sq.* inter causas *diuortii* relata, quamuis paulo alieno a nobis sensu. Is enim impietatem omnem resoluit in *apostasiam & heresin*. Nobis autem ea est absentia debitae venerationis pietatisque erga DEVM, quae honestatem omnem, pudorem et fidem eiurat, cum proposito et morum abstinatione. Quae enim maior esse potest morum dissimilitudo, et intolerabilis peruersitas, quam si alter coniugum DEVM colat, honestatem seruet et fidem; alter religionem inter inania vocabula habeat, nec DEO honorem, nec lociis fidem exhibeat, iniustus, spurcus, vinipotor, intolerabilis, cum morum peruicacia. Quae potest esse in tam diuersis vitae sectis animorum sincera coniunctio? Propter hanc impietatem in primitiva ecclesia coniuges secundum *regulas iustitiae* fuisse separatos *Cap. I. §. 6.* docuimus. *Error* autem, quamuis *fundamentalis* in conceptu aliquo theoretico circa diuina, h. e. circa articulos fidei, facilius a coniuge alteri erat condonandus, eo quod ideae rerum non sint in arbitrio hominum, nec eadem per se soleant morum inducere diuersitatem, aut amoris arguere absentiam. NICOLAI *de diuort. C. IV. n. 15. seq.* Vnde in sacris literis quoque iubentur Christiani tolerare coniuges infideles. Iam maior non potest excogitari superstitio quam ethnica, quae ipsa tamen, si venerationem seruat erga DEUM, non omnem animorum vnionem et amorem excludit: *potest enim*

enim

enim quisquam esse idololatra, haereticus, impius, & tamen rata obligatione maritus, verba sunt THEODOSII BEZAE de repudiis et diuort. p. 100. Ergo propter errorem in fide non diuertendum a coniugio, sed propter impietatem morum. An autem consultum sit, coniugio iungi cum persona damnatae aut diuersae a nobis sectae? alia quaestio est, quae huius non est loci.

§. XXV. Huc etiam spectant IX) rixae & ini- ^{9) Odium et inimicitiae irreconciliabiles.} micitiae irreconciliabiles, quas ad dissoluenda sponsalia sufficere haud negant Doctores v. MEVIUS P. IV. dec. 44. Sed & ad dissoluendum ipsum matrimonii vinculum insigne odium et inimicitias admiserunt Franci, ut patet ex solennibus libellis repudii, quos ex MARCVLPHO Monacho allegauimus supra C. I. §. 9. Vnde nec Principem Euangelicum coguendum esse puto, si propter hanc quoque causam diuortium legibus permittat, adhibitis tamen cautelis, quae §. XXIII. adductae sunt. Apposite LVTHERVS in Epistola ad Spalatinum Supplement. a Buddeo edit. Ep. 62. Ich habe sie beyde/ ihren Mann/ und sie selbst gegenwärtig für mir gehabt/ neben dem Pfarrer und verhöret / aber weil da kein Versühen hat wollen seyn / habe ich müssen ihr erlauben / wie sie gebeten von ihm zu bleiben / und nimmermehr keinen Mann zu nehmen / aber Er/ der Mann/ will wunderschön und rein seyn begehret eine andere zu nehmen / recht und Urlaub. Hab ich mich sein entschlagen und von mir gewiesen / als der ich über ihn und seine Sache nicht wolle Richter seyn / NB. lassens ihm andere zu/ bin ichs zu frieden. Caeterum quas proxime praecedentibus §§. recensuimus causas, eae ad vnicam & solam animorum disparitatem commode reduci possunt; interim, quoniam distinctim singulae a Doctoribus nominantur, placuit quoque de his hoc loco distinctim agere.

§. XXVI. Ad iustas diuortii causas X) referimus ^{10) Morbus} morbum fonticum et contagiosum, velut est venereus, vnde fonticus, iustum metum concipere poterat coniux innocens, ne eadem inficiatur, lue, & sic foecunditatem vna cum sanitate prodi-

digaliter profundat. Huc enim referendus erit *furor* maxime sine interuallo continuus. Talis enim causa animos reddit infociabiles et corporum coniunctionem prohibet. Unde ad dissoluendum matrimonii vinculum pro valida erit reputanda. Nec quicquam interest, an coniugis culpa, an citra culpam morbus fuerit contractus, quia in utroque casu eadem adest ratio. Et quamuis etiam infecta coniux adhibitis remediis, spem reconualescentiae concipiat: obstat tamen perpetua animi auersatio innocentis a tali societate coniugalil, imprimis, cum secundum ipsos Philiatros, satis non sit cautum, annon post sumtam sedulo medicinam, aliquando morbus talis sit tediturus, si, quod in coniugio fieri potest, affectus vehementius irritetur? Et quamuis in lepra alioue incurabili morbo haec paulo aliter sese habeant; durum tamen videbatur esse & inhumanum in coniugio adeo mancipare membra alterius coniugis, ut contra humanae constantiam naturae velut invita adigantur ad perferendam societatem, ex qua praesentissimum periculum vitae & sanitatis incurrant. Unde quoque GREGORIUS II. qui ad ann. CHRISTI DCCXXVI. Apostolicae fedi praefuit, apud LAVNOIVM de regia in *matrim. potest. P. 3. art. 1. c. 5. p. 481.* et GRATIANVM in *c. 18. C. 32. q. 7.* ita respondit: *Quod proposuisti, quod si mulier, infirmitate correpta, non valuerit debitum viro reddere, quid eius faciat iugalis? bonum esset, si sic permaneret, & sic abstinentiae vacaret. Sed quia hoc magnum est, ille, qui non poterit continere, nubat magis: non tamen subsidii opem subtrahat ab illa, quam infirmitas praepedit, et non culpa detestabilis excludit.* STEPHANVS quoque II. ann. CHRISTI DCCLIV. cum venisset in Galliam, et esset in villa Carisiaco, inter alia ad plures quaestiones responsa, hoc quoque dedit *Cap. II.* *Si quis se in coniugio copulauerit, et uni eorum contigerit, ut debitum reddere non possit, non liceat eos separare, nec pro alia infirmitate, excepto si daemoneii infirmitas, aut leprae macula superuenerit.* LAVNOIVS

d. Tr. P. 1. art. 3. C. 11. p. 243. Quod autem Pontifex hic respondet de morbo seu infirmitate, quae impedit vxorem, quominus debitum suum reddere possit, idem nos de morbo contagioso & fontico in genere dici posse existimamus. Sed ne tamen quid nimis aut temere affirmauerimus, tantum Principis Evangelici dispositioni & curae id relinquendum, non vero Consistorio hic liberum arbitrium dandum esse statuimus.

§. XXVII. Propter *sterilitatem* denique XI) con- *Sterilitas.*
iugium dissoluere apud Iudaeos frequens fuit, vid. testimonio collecta a PVFENDORFIO L. 6. de J. N. & G. c. 1. §. 23. Et qui primus Romae vxorem dimisit Sp. Carbilus cognomento Ruga, anno V. C. DXXII. eo motus iuramento dicitur, quod apud Censores singuli tenebantur profiteri, se habere vxorem liberorum quaerendorum causa. vid. AGELLIVS L. IV. Noct. Attic. c. 3. VALER. MAXIMVS L. 2. c. 1. unde *Sterilitas* apud Romanos valida fuit diuortii causa, l. 60. §. 1. ff. de donat. inter vir. & vxor. Spartae autem, cum Alexandrides Rex, postulantibus Ephoris, sterilem vxorem repudiare nollet, eorundem consilio alteram foecundam isti super induxit, apud HERODOTVM in *Terpsichore*. Et cum in marito *impotentia* pro legitima diuortii causa reputetur, in vxore quoque *sterilitatem* ex paritate rationis, validam diuertendi causam esse, fors non absque ratione defendi poterat, quia vtraque finem matrimonii principalem interuertit. E contraria autem ratione, cum infoecunditas vxoris, quae alias ad copulam sat est idonea, liquidis criteriis haud facile dignosci possit, sicut impotentia saepe in marito, praeterea quoque eam sibi praestare apud coniugem non fit; hinc secundum coniugii naturam, *regulariter*, *eam solam* ad diuortium sufficere plurimi negant, ideo, quod ea, (maxime si superuenerit) potius tanquam fatalis calamitas patienter sit ferenda. Interim secundum rectam rationem, naturae contractus matrimonialis aduersum prorsus & con-

trarium haud esse existimo, ob *solam sterilitatem* vxorem repudiare, si incurabilis ea sit, et legitime probata? Vnde in ciuitate Principis Euangelici determinationi hoc merito committitur; cui tamen vt propter eam solam diuortium suis subditis concedat, consultum non videtur esse; quibus adeo sub foecundo coelo nasci contingit, vt propter defectum liberorum eorum republ. haud facile sint collapsurae. Diuortiorum autem licentia a Principe secundum *regulas prudentiae civilis*, quantum potest, est restringenda, cum per eam non possit non et familiae et publicus ciuitatum decor grauisime conuelli. Illud porro maiori cum fundamento quaeritur: *An ipse summus Imperans, cum cuius persona stirps regia defectura sit, propter sterilitatem coniugem repudiare, & eius loco foecundam in thorum admittere possit?* Qui affirmant, pro fundamento adferunt, quod salus publica suprema lex sit in ciuitate, et stirpis regiae extinctio rempublicam intestinis turbis pariter ac exterorum direptionibus exponere possit, & saepe quoque soleat; hinc rempublicam a fatali conuersione per repudium infoecundae coniugis volunt liberari, imprimis vbi diuortia iure diuino adeo non esse restricta, prout vulgo creditur, probatum dant. Qui negant, immerito imputari vxori casum, aiunt, quem ipsa sibi praestare haud potuit. Esse contra amorem et virtutem coniugalem diuertere ab vxore, propter casum, quem ea sua sibi culpa non contraxit. Maritos, qui amant vxores, solo quoque virtutis amore ab hoc diuortii genere abstinere. Esse *ψεύδος* quoddam *πολιτικόν* ac si a stirpe regia dependeat salus totius reipublicae, quamuis obsequiosa quadam dicendi ratione quandoque id soleat principibus ab aulicis adulatoribus ingeri. Saepe longe melius reipublicae prospectum iri, si gubernaretur ab alio, a quo et securitas publica & commerciorum compendia possint praestari. Sed nos abstinemus manum a tabula.

§. XXVIII. Ne autem ea, quae hoc capite *de iure* *Aliorum au-*
toritatibus
sententia hu-
ius disputati-
onis corrobora-
ratur.
principis Evangelici circa diuortia dicta sunt, absque auto-
 ritate, aut citra consuetam fidei formulam ventilasse videa-
 mur, prouocamus denuo ad praxim primitiuae ecclesiae,
 quae Imperatoribus *ius circa diuortia* semper intactum illiba-
 tumque seruauit. Ipsum CONCILIVM MILEVITANVM I. sibi lege
 opus esse iudicat ad statutum de diuortii. *supra C. I. p. 17. CA-*
 SOLI M. potestatem in matrimonia agnouerunt Synodi ARE-
 LATENSIS et MOGVNTIACA §. 17. *Cap. I. huius dissert. Quo-*
 etiam collineat locus LVTHERI *ad calcem Cap. II. a nobis ci-*
 tatus. Quod autem plures praeter adulterium causas Princeps
 euangelicus salua conscientia admittere possit, de eo SAR-
 CERIVS *in libro vom 2. Bestand P. 4. p. 158. ita loquitur:*
 So kan ein jeglicher vernünftiger Mensch wol gedencfen / daß
 Gott die Ehe eingesezt habe zu Ehren und Guten dem Menschen /
 und nicht zu schanden und seinem Verderben / darum die / so in
 einen Stücken dem beträngten Ehe-Menschen zu Hülffe kom-
 men / und die Ehescheidung überein in keine Weise noch Wege
 zulassen / thun gleich wie die Pharisäer / die von wegen des Ge-
 botts vom Sabbath / dem Buchstaben nach / dem Menschen zu
 Grund und Schaden gehen lieffen. JO. STRAVCHIVS *tit. 35.*
ur. publ. p. 176. defendit, adhuc hodie in arbitrio potestatis
publicae esse, plures causas, praeter adulterium & deser-
tionem praescribere. Et RENNEMANNVS in Iurispr. Rom.
Germ. m. 1. D. 42. th. 36. lit. e. hanc in rem ita loquitur: Quin-
iam hodie pii Magistratus, eo quo dictum est modo, non tan-
quam ex illis ante recensitis, sed etiam ex aliis grauioribus
causis vel aequae grauib, pro circumstantiarum suasione,
diuortia concedere queunt. Ipsi quoque Pontificii, qui ma-
 trimonium pro sacramento habent, hoc ipso a potestate re-
 gia illud haud eximunt, tum quia *contractus civilis,*
 cui innititur sacramentum, a regum potestate non eximitur
 per Christum sacramentorum autorem; tum quia ratio sacra-
 menti, matrimonio superueniens, humanum contractum

NON

non inuat, sed potius vti idoneam materiam supponit. THOMAS SANCHEZ. *Lib. VIII, de matrim. Disp. 3.* Nec obstat, inquit, *Principis secularis potestati matrimonium esse sacramentum, quia eius materia est contractus civilis. Qua ratione perinde potest illud ex iusta causa irritare, ac si sacramentum non esset, reddendo personas inhabiles ad contrahendum & sic illegitimum & inualidum contractum reddendo.* PETRVS SOTVS, qui pro Pontifice concilio Tridentino interfuit, apud LAVNOIVM d. *Tr. P. 1. art. 2. c. 6. & art. 4. p. 261.* ita loquitur: *Praelati Ecclesiae non debent grauate suscipere, si quod temporali paci viderint necessarium seculares Principes statuunt; nec est, cur illis se opponant, sed permittant potius matrimonium legibus humanis ordinandum, cum officium humanum sit.* Et CATHARINVS qui itidem Tridentino concilio interfuit, allegante LAVNOIO d. *Tr. P. 1. art. 3. c. 8. p. 145.* Principes, ait, *circa matrimonium tanquam circa suum & non alienum negotium suis legibus procedere.* Ipse quoque LAVNOIVS matrimonium, qua sacramentum, Theologis seu Pontifici adiudicat quatenus autem contractus civilis est, eatenus id Principum potestati subiicit, eamque sententiam autoritate Parisiensi, Burdigallensium, Remensium, Leuaniensium, Duacensium, Salmanticensium, Complutensium aliorumque Theologorum confirmat. *P. 1. art. 1. c. 1. 2. 3. 4. seqq.*

*De potestate
Consistorii in
hac doctrina.*

§. XXIX. Restat vt dispiciamus, an admissio in Consistoriis Protestantium adulterio pro valida diuertendi causa, eadem quoque Consistoria vi interpretationis doctrinalis ex aliis aequae grauibus aut grauioribus adulterio causis, diuortia concedere possint: an vero Principi tantum ius competat, eas ex potestate legislatoria determinandi & definiendi. Ad quam quaestionem, vt debite a nobis respondeatur, videntum erit, an lege quadam provinciali cautum sit, vt diuortia tantum ex causa adulterii et malitiosae desertionis permitterentur, et tunc ad Principem prinaetive spectat, vt

authenticæ interpretationis, aequè graues vel grauiores
 causas pro dissoluendo infelici matrimonio admittat, ne
 Consistoria potestatem legislatariam sibi arrogare videantur,
 nec Principum voluntas hac extensione fiat elusoria. Vbi
 vero, cessante lege prouinciali, Consistoria secundum sa-
 cram scripturam causas diuortiorum diiudicant, hac non
 obstante, pro Consistoriis respondere nulli dubitamus; quia
 et ex lege Moyſis plures admissae causae, sub generali nomi-
 ne, velut *πάσαν ἀχνηρόν πράγμα*, et Christus ad eandem le-
 gem Mosaicam se refert, *ἐπὶ πορνείας* diuortia permittens.
 Et si vel maxime conceptus *πορνείας* esset *strictae signifi-
 cationis*, et pro adulterio tantum supponeretur in sacris lite-
 ris; tamen *interpretatio doctrinalis extensiuæ* in eo consistit,
 et propter paritatem rationis, quae sub *generali conceptu*
 adulterii latitat, verba textus paulo restrictiora ad alios quo-
 que consimiles causas extendantur, quae fini matrimonii ae-
 què contrariae sunt, quam adulterium. Neque enim sic *po-
 testatem legislatariam* Consistoriis adscribimus, qui ex *regu-
 laris interpretationis doctrinalis* hanc extensionem deriuamus.
 Quamuis, quamdiu in praecipuo haerent consistoria, ac si
 matrimonia eorumque dissolutio sint mere iuris diuini, o-
 mnino Principis autoritate heic opus fuerit, ne matrimonia
 saepe fiant perpetua innocentium supplicia. Hac occasio-
 ne expendi meretur GERHARDI sententia, existimantis, in
 hac quaestione videndum esse, an crimina adulterio graui-
 ora, vel saltem aequalia, talia sint *respectu legis diuinae*, cum
 cuius norma et regula pugnant; an vero *respectu coniugii*,
 cuius vinculum dirimere debent? Haec salua lege diuina ad-
 mittenda esse; non illa. GERHARD. *de Coniug.* §. 600. Sci-
 licet GERHARDI distinctio optime sese habet *in thesi*; Sed
 negamus aduersus eundem autorem, delictum contra vin-
 culum coniugale vnice per illicitum concubitum committi.
 Vnde ad causas aequè graues aut grauiores adulterio, non
 solum *bestialitas, sodomia, incestusque* referenda, sed alia quo-
 que

que delicta, quibus aequè matrimonii finis intercipitur, admittenda fuissent. Alias enim omnia argumenta, quae contra alias causas possent proferri, eodem iure aduersus *malitiosam desertionem* adduci possent, quae tamen a PAULO est admissa.

Quid in genere circa processum hic obseruandum

§. XXX. Atque ita, ni fallor, satis hucusque probatum fuit, competere Principibus Euangelicis *ius circa diuortia*, eaque ob plures quoque causas posse concedi, quam haecenus plerisque fuit persuasum. Cum vero hodie diuortia non amplius *privata autoritate* sulcipiantur, nec hoc decus ciuitatum permittat: hinc requiritur, vt causa in iudicio cognita et legitimo processu fuerit ventilata. Vbi quidem ante omnia coniugi aetori incumbit probatio eius quod intendit, h. e. 1) causam reuera factam fuisse: 2) eam legibus ciuitatis esse congruam, adeoque ad dissoluendum matrimonii vinculum validam. Quod autem ad diuortium ex causa *adulterii* praesumptiones quoque sufficere, supra diximus, hoc ad omnes perinde causas non est extendendum. Adulterium enim est delictum occultum, remotis arbitris fieri solitum, vnde ad eius probationem testes haud facile possunt adduci. Alia autem et diuersa delicta publice aut saltim non ita circumspecte fiunt, vnde ea plene quoque erunt probanda. Dantur etiam causae, quae cauillationibus et captionibus incommodorum coniugum magis sunt expositae, in quibus cautus esse debet Princeps vel Consistorium, ne temere diuortia fiant, eoque malitiae infociabilis coniugis indulgeatur. Caeterum coniugibus quoad vinculum dissolutis parti nocenti regulariter solet coelibatus iniungi MEVIUS P. 6. dec. 359. Sed quia exinde saepe maioribus peccatis ansa datur, hinc saepe etiam nocenti coniugi permittitur, vt ad secunda vota transeat, quod tamen communiter sub hac conditione conceditur, vt ex loco seu domicilio debeat migrare euitandi scandalici causa. CARPZOVIVS II. def. 193.

F I N I S.